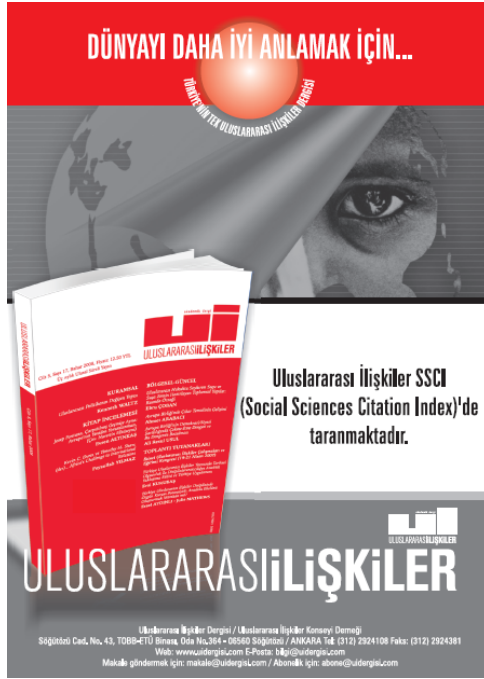

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış

Harun ACAR

Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Acar, Harun, “Suriye Halkının Beşar Esad’a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37 (Bahar 2013), s. 117-144.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış

Harun ACAR*

ÖZET

Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin yansımaları Suriye'de Mart 2011'de bir grup çoğunluk duvarlara "İnsanlar rejimin yıkılmasını istiyor" yazmalarıyla ortaya çıkmış ve günümüze kadar uzanan süreçte ülke, rejim güçleri ile muhalefetin silahlı mücadelesine sahne olmuştur. Suriye de dahil olmak üzere Arap halklarının isyanı uluslararası toplum tarafından çoğunlukla demokratikleşme yolunda atılan bir adım olarak değerlendirilmiş; bu ülkelerdeki huzursuzluklar siyaset kuramı dışında, mevcut yaşananlar, gelecek senaryoları, Batı'nın rolü gibi konular çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çalışmanın amacı Suriye'de yaşanan ayaklanmanın meşruluğunu birbirinden ayrı görüşler sunan üç sözleşmecî düşünür, Hobbes, Locke ve Kant'ın bakış açıları ekseninde tartışmaktır. Çalışmanın bulguları Suriye'de halkın direnme hakkının Arap Baharı'nda yaşananlar ile ortaya çıkmadığı, insanların rejime karşı ayaklanmalarını doğuracak nedenlerin çok önceden beri bu ülkede var olduğu ve Hobbes, Locke ve Kant'ın direnme hakkı ile ilgili yargılarının modern totaliter devletler karşısında eksik olduğu yöneltir.

Anahtar Kelimeler: Direnme Hakkı, Suriye, Hobbes, Locke, Kant

Syrian People's Right to Resist to Bashar Assad: Three Contractarian Perspectives

ABSTRACT

In Syria, implications of so-called Arab Spring became visible in March 2011 and the country faced the outbreak of nationwide protests, escalation of tension and armed struggle between regime forces and opposition. These ongoing uprisings in Arab world including Syria have been appraised by international community as steps towards democratization and continue to be studied in the contexts of current events, future scenarios, the role of the West etc. but political theory. The main aim of this study is to discuss the legitimacy of people's demand for a regime change according to the political philosophies of Hobbes, Locke and Kant which all of them have different perspectives. The findings of this study are the right to resistance of Syrian people to their regime did not emerge with the Arab Spring, that the reasons for a regime change have been there a very long time, and can be found in the political system, economic conditions and civil society of Syria. Furthermore, judgments of these three contractarian theorists on right to resist have weaknesses and are not enough in an era, which people experience in the modern totalitarian states.

Keywords: Right to Resist, Syria, Hobbes, Locke, Kant

* Araş. Gör., Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İİBF, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, E-posta: acar_harun@hotmail.com

Giriş

Tunus'ta başlayan ve oradan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın diğer ülkelerine yayılan reform talepleri, rejim karşıtı gösteriler, muhalif hareketler ve son tahlilde devrim ateşi Suriye'de Ocak 2011'de hissedilmeye başlanmış; rejimin herhangi bir önlem almasını gerektirmeyen ve geniş katılımlı olmayan eylemler düzenlenmiştir. Mart'ta Suriye'nin güneyindeki Dera şehrinde bir grup çocuğun duvarlara "İnsanlar rejimin yıkılmasını istiyor" yazmaları nedeniyle tutuklanmalarını protesto eden gruba güvenlik güçlerinin ateş açması sonucu gösteriler kitlesellik kazanmış ve günümüze kadar uzanan süreçte ülke, rejim güçleri ile muhalefetin silahlı mücadelesine sahne olmuştur.

Direnme kabul etmeme, savunma gibi daha çok pasif tutumlardan, başkaldırı ve isyan gibi aktif hareketliliklere kadar geniş bir anlamlar alanını kapsayan bir sözcüktür. Sözlükte herhangi bir düşüncede, bir istekte veya bir durumda *ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek, taannüt etmek* olarak açıklanmıştır.¹ Direnme *müdafaa, himaye, savunma* anlamlarında da kullanılabilir gibi *karşı koymak, başkaldırmak, isyan etmek* ve *ayaklanmak* anlamlarına da gelebilmektedir. Direnme hakkı, anayasaya ve hukuka aykırı tutum ve davranışlarıyla yasallığını yitiren bir iktidara karşı koyma, meşruluğunu yitiren iktidara karşı çıkma ya da baskı rejimi kuran bir iktidara karşı başkaldırma hakkı olarak tanımlanabilir. Fakat bu tanım sadece anayasal bir düzenin olduğu ve bu düzenin yozlaşması ile yönetenlerin, yönetimi altında olanlara karşı haksız bir tutuma giriştiği durumları ifade etmesi açısından yetersizdir. Hâlbuki anayasal bir yönetimden yoksun, meşruluğun söz konusu dahi olmadığı durumlar, toplumlar ve devletler için de direnme hakkından söz edilmesi gerekmektedir. Daha doğru bir ifadeyle direnme: (a) meşru veya yasal olmayan, (b) yasallığını yitiren, (c) yasal ama baskı rejimi kurarak meşruluğunu yitiren yönetimlere karşı bir hak olması şeklinde geliştirilmelidir.²

Çalışmada direnme hakkı ile ilgili siyaset kuramlarına yer verilecek düşünürler Hobbes, Locke ve Kant olacaktır. Düşünürler, sözleşme kuramı direnme hakkını doğrudan içerdiği ve bu konuda öncelikli başvuru kaynağı olduğu için sözleşmeciler arasından seçilmiştir. Bununla beraber Rousseau sözleşme düşünürü olmasına rağmen, direnme hakkı ile ilgili kayda değer, tartışmaya katkı sağlayacak bir fikir sunmadığı için çalışmanın dışarısında bırakılmıştır. Sözleşmeci düşünürlerin direnme hakkına bakış açıları özünde karmaşıktır ve çelişkiler barındırdığı düşünülür. Bu düşünürlerin genel düşünsel pozisyonları, siyasi düşünce tarihi içerisindeki yerleri dikkate alınarak yapılacak yüzeysel çıkarımlar, onların direnme hakkı kuramlarını anlamada yeterli olmayacaktır. Örneğin Hobbes'un mutlak egemenine bakılarak direnme hakkını tanıyamayacağını, ya da liberal düşüncenin babası sayılan Locke'un bireylere de devrim hakkını vereceğini veya Kant'ın yüce ahlak yasasıyla, pozitif yasaların çatışması durumunda insanlara ahlak yasasını takip etmelerini ve yöneticiye direnmelerini söyleyebileceğini düşünmek yanıltıcı olacaktır.

Suriye'de halen devam eden karışıklıklar çeşitli yönleriyle incelenmekte ise de siyaset düşüncesi kapsamında irdelenmemiştir. Suriye örneği bize sözleşmeci düşünürlerin

1 *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Erişim Tarihi 2 Nisan 2013).

2 Ahmet Taşkın, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", *TBB Dergisi*, No.52, 2004, s.37-46.

direnme hakkı kuramlarını somut olaylar çerçevesinde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu çalışma hem direnme hakkı ile ilgili kuramsal tartışmalara katkıda bulunma, hem Suriye'deki direnişin meşruluğunu sözleşme kuramı açısından inceleme, hem de uluslararası sorunları siyaset düşüncesi temelinde ele alma açısından literatüre katkıda bulunmayı amaç edinmektedir. Bu bilinçle, öncelikle bahsi geçen sözleşmecî düşünürlerin direnme hakkına ilişkin görüşleri ve literatürdeki kuramsal tartışmalar ile kuramsal altyapı kurulacaktır. Daha sonra Suriye'nin genel siyasi, sosyal ve ekonomik görünümü analiz edilecek, Beşar Esad yönetimi altında 2011 ayaklanmasını hazırlayan sürece değinilecektir. Yine bu bölümde Arap Baharı'nda Suriye'de yaşananlar ve bu gelişmeler karşısında ülkedeki grupların tutumu üzerinde durularak olgusal alt yapı kurulacaktır. Son olarak ise Suriye'deki olaylar düşünürlerin bakış açılarından açıklanmaya çalışılacak; kuramsal alt yapı ile olgusal alt yapı bir bütün halinde ele alınacaktır.

“Sözleşmecî” Düşünürlerde Direnme Hakkı

Hobbes, yönetici güç karşısında yönetilenlerin haklarını öncesinin lehine sınırlaması ile bilinir ve uyruklara sahip oldukları yöneticiye mutlak şekilde itaat etmelerini tembihler. *Leviathan*'ın egemenin haklarını sıraladığı on sekizinci bölümünde, hükümet şeklinin değiştirilemeyeceğini, egemen güçten vazgeçilemeyeceğini, egemene karşı gelinemeyeceğini, egemenin eleştirilemeyeceğini ve cezalandıramayacağını ilan eder.³ Ona göre tüm yönetim biçimleri insan hayatını koruduğu takdirde aynıdır. Herkesin üstünde uzlaşacağı bir yönetim bulmak imkânsızdır, bir şeyin adil veya adaletsiz olduğu öznel bir yargıdır ve insan hoşlanmadığı bir şeyi zorbalık olarak nitelendirir. Bu nedenle Hobbes, uyrukları egemene itaatsizlik etmekten men eder.⁴ Fakat direnme hakkı Hobbes'un düşüncesinden tamamıyla dışlanmış değildir.

Hobbes'ta insanların yabancılaşamayacakları, ondan vazgeçemeyecekleri en temel doğa yasası olarak benimsenen şekliyle direnme, nefsi müdafaa hakkıdır. “İnsan, canını almak için cebren saldıranlara direnmek hakkını bırakamaz; çünkü bu hakkı bırakmakla, kendisi için herhangi bir yarar elde etmeyi amaçladığı düşünülemez.”⁵ Dolayısıyla fertler kendi hayatlarını himaye etmek için sahip oldukları gücü ve bütün yolları kullanmada özgürdürler. Bu özgürlük sadece uyruklar arası ilişkileri düzenleyen bir yargı değildir. Kişi, güvenliğini tehdit eden egemen dahi olsa ona karşı gelmekte haklıdır; tehdidin kaynağının hiçbir önemi yoktur.

Doğa durumunda yalnız, zavallı, çirkin, kaba ve kısa olan insan hayatından kurtulma isteğine dayalı sözleşme sonucu kurulan medeni toplumun öncelikli görevi, bireysel güvenlidir. Bu yasa aynı zamanda uyrukların egemene olan itaatinin de sınırlarını çizer: uyrukların egemene itaati güvenlikleri sağlandığı ölçüde gereklidir; aksi takdirde itaat zorunluluğu da ortadan kalkar.⁶ Fakat mutlak otorite sahibi egemene direnme hakkı

3 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Semih Lim (çev.9, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.137-140.

4 Larry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, Ahmet Kemal Bayram (çev.), Ankara, Adres Yayınları, 2008, s.258-260.

5 Hobbes, *Leviathan*, s.106.

6 Ibid., s.171.

nasıl meşru görülebilir? Steinberger bu durumu Hobbes'ta direnme hakkının hiçbir zaman devlete/egemene direnme hakkı olmadığı şeklinde açıklamaktadır. Bireyin hayatını korumakla görevli devletin kuruluş amacını yerine getirmeyip fertlerin güvenliğini tehdit etmesi sözleşmenin ilk elden feshi anlamına gelir. Dolayısıyla, ortada itaatsizliğin söz konusu olmasını gerektirecek bir devlet yoktur; devlet olduğunu iddia eden bir varlık vardır. Hasılı, egemenin uyruğun hayatına yönelttiği tehdit onu uyrukla olan ilişkisinde savaş durumuna sokar ve ne uyruğun uyrukluğu kalır, ne de egemenin egemenliği.⁷

Hobbes şiddete karşı direnme hakkına yabancılaşmama konusunda bir yanıyla özellikle farklılaşır; onun düşüncesi ilk bakışta anlaşılardan, genel kabul gören, yüzeysel egemenin kılıcına direnme hakkından çok daha ötedir ve aslında bireylere diğer düşüncülerin üzerinde dahi durmadığı bir hak tanır: Adil yasayla gelen cezaya direnme hakkı. Hobbes'ta kendini koruma hakkı o denli esastır ki kişi sözleşmeye taraf olurken yasalara uymadığı takdirde ceza görmeyi kabul ettiği halde kendini koruma hakkını yine de muhafaza eder.⁸

Hobbes'un epistemolojisini takip eden yazarlar direnme hakkının tehdit algısının ortaya çıktığı ilk andan itibaren tanındığı sonucuna ulaşmışlardır. Dahası onun sözleşme kuramı liberal bir bakış açısıyla ele alınmış,⁹ sözleşmenin amacının hayatın korunmasından çok, kaliteli bir hayatın korunması anlamına geldiği ifade edilmiştir. Esasen, kişinin tehdit altında olduğuna hükmetmesi, tehlikenin ciddiyetinin uyrukların kararına bağlı olması Hobbes tarafından da kabul edilmiştir.¹⁰ Bu kararın uyruklara bırakılması direnme hakkının kapsamını genişletmekte kullanılabilir fakat Hobbes zaman zaman uyrukların kaliteli bir hayat sürme hakkını göz önünde bulundurmuş olsa da, (insan hayatının idame ettirilebilmesi için temel yaşam gereksinimlerinin ulaşılabilir olması bir yana) bu kaliteli hayat beklentisi kendi başına direnmeyi haklı bulmaya yeterli gözükmemektedir.¹¹ Hobbes'da direnme hakkı, liberal okumalara göre, salt nefsi müdafaaya da indirgenemez. Ölümden, yaralanmadan ve hapsedilmekten korunma haklarıyla birlikte, kişi kendisini ve yokluklarından acı duyacağı sevdiklerini suçlamaktan, insan onuruna sığmayan ya da tehlikeli gördüğü emirlere uymaktan ve gönüllü olarak katılmadığı sürece savaşmaktan da özgürdür.¹²

Hobbes'un düşüncesinden hareketle, kendini koruma hakkının fertlere verildiği, topluluğun bir bütün halde bu hakkın dışında tutulduğu görülecektir. Baumgold, savunmacı kendini koruma hakkı ile saldırgan diğerlerini koruma arasında Hobbes'un kesin bir çizgi çektiğini, öncekinin müsaade edilebilir olmasına rağmen sonrakine izin verile-

7 Peter J. Steinberger, "Hobbesian Resistance", *American Journal of Political Science*, Cilt 46, No.4, 2002, s.859-860.

8 Thomas S. Schrock, "The Rights to Punish and Resist Punishment in Hobbes's Leviathan", *The Western Political Quarterly*, Cilt 44, No.4, 1991, s.860.

9 Hobbes'un liberal okumaları hakkındaki tartışmalar için bkz. Lucien Jaume, "Hobbes and the Philosophical Sources of Liberalism", Patricia Springborg (der.), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*, New York, Cambridge University Press, 2007.

10 Susanne Sreedhar, *Hobbes on Resistance: Defying the Leviathan*, New York, Cambridge University Press, 2010, s.85.

11 Ibid., s.65-66.

12 Ibid., s.77-89.

meyeceğini belirtir.¹³ “Hiç kimse, suçlu veya masum başka birini savunmak için devletin kılıcına direnmek özgürlüğüne sahip değildir.”¹⁴ Uyruklar bu hakkı egemene devretmişlerdir. Egemenin korumadığı ya da egemen tarafından hayatı tehdit edilen bir kişiyi, egemen ve kişinin kendisinden başkasının koruması sözleşmeye aykırı ve adaletsizdir. Fakat Hobbes’un düşüncesinde kolektif nefsi müdafaa hakkı konusunda bir istisna bulunmaktadır. Bu istisnadan direnişe devam etme ve tehdit altında olanların ortaklaşa birbirlerini koruması hakkı doğar.

Direnşe devam etme hakkı da nefsi müdafaa hakkı gibi yaşamı koruma, öldürülmeme arzusundan ileri gelir. İsyancıların ilk ayaklanmaları her ne kadar adaletsizlik ise de yaptıkları şeyi sürdürmeleri yeni bir adaletsizlik değildir. Zira egemen tarafından affedilmeden önce silahlarını bırakan ve direnişe devam etmeyen isyancılar yaşamlarını tehlikeye sokmuş olurlar. Bu nedenle direnişe devam etme hakları vardır.¹⁵ Kolektif nefsi müdafaa hakkı ise egemenin yalnız bir bireyi değil bir topluluğu (bütün mavi gözlü insanları, Humus şehri sakinlerini gibi) hedef alması ve bu topluluğun her bir üyesinin ölüm tehlikesi altında olması nedeniyle bir araya gelerek birbirlerini kollaması üzerine kuruludur ve kesinlikle egemene karşı adaletsiz bir direniş değildir.¹⁶ Bununla beraber Hobbes devletin affediciliğine dayanarak bu istisnai hakların hükümsüz kılınabileceğini belirtir. Egemene karşı ayaklanmış uyruklar devletin bağışlama önerisi ile direnişe devam etme haklarını kaybederler.¹⁷

Hobbes egemene karşı uyrukların sınırlarını çizirken, Locke yönetilenlerin selameti için yönetimi sınırlamaktadır. *Hükümet Üzerine İki İnceleme*’nin yasama iktidarının kapsamını belirlediği on birinci bölümünde yasamanın insanların yaşamları ya da kaderleri üzerinde keyfiliğe sahip olmadığını, yasamanın ya da egemen otoritenin, kendisini gündelik keyfi kararlarla yöneten bir iktidar olarak göremeyeceğini, egemen gücün, herhangi bir kişiden, mülkiyetinin herhangi bir bölümünü, bu kişinin onayı olmadan alamayacağını ve yasamanın yasa yapma iktidarını başka ellere devredemeyeceğini söyler.¹⁸ Bu çerçevenin dışında uyrukların güvenlerine aykırı bir şekilde hareket eden bir iktidara karşı halk, yönetimi veya kişileri değiştirme hakkına sahiptir. Başta itaatsizliğin ve en nihayetinde devrimin dayanak noktası egemene duyulan güvenin ihlalinde yatmaktadır ve yetkiye dayalı olmayan kuvvete karşı kuvvet kullanarak muhalefette Locke bir sakınca görmemektedir.

Locke’un siyaset felsefesinde fertlerin tiranlığı önleme ve kolektif direnme hakları da mevcuttur. Buna göre insanlar sadece mevcut tirana ve onun tecavüzlerine karşı direnme hakkına değil, yasal ve meşru bir yöneticinin de “tiran olma yolunda soysuzlaşması”nı önleme hakkına sahiptirler, aksi takdirde tiranlığa karşı asla güvencede olmayacaklardır.¹⁹

13 Deborah Baumgold, “Pacifying Politics: Resistance, Violence, and Accountability in Seventeenth-Century Contract Theory”, *Political Theory*, Cilt 21, No.1, 1993, s.14-15.

14 Hobbes, *Leviathan*, s.169.

15 Ibid., s.170.

16 Glenn Burgess, “On Hobbesian Resistance Theory”, *Political Studies*, Cilt 42, No.1, 1994, s.68.

17 Sreedhar, *Hobbes on Resistance*, s.137-139.

18 John Locke, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, Fahri Bakırcı (çev.), Ankara, Babil Yayıncılık, 2004, s.111-119.

19 Ibid., s.168, 183.

Benzer bir şekilde, Locke'da birey insanlığı korumakla da görevlidir. Egemen, uyrukların belli bir kesimine karşı şiddet uygulayarak riyaseti altında olanların mülkiyet haklarına tecavüz ederse - ister bu durum uyrukların geri kalanlarının zihinlerinde en ufak bir endişe ve korkuya sebep olsun, ister olmasın - doğrudan tehdit altında olmayan uyruklar da hem insanlığı koruma yasası hem de tiranlığı önleme hakkı gereği önceki kurbanların yardımına koşma hakkına sahiptirler.²⁰

Locke devrime kadar giden direnme hakkını meşru görmesinin yanında onu tek çözüm olarak sunmamakta, insanların her koşulda, en ufak bir zararda dahi devrime başvurmalarını tavsiye etmemektedir. Çünkü "Zarar görmüş tarafın, yasaya başvuru yoluyla acısı dindirildiğinde ve zararları giderildiğinde, bir insanın, sadece yasaya başvurusunun engellendiği durumda başvurabileceği güç kullanımı bahanesine yer olmaz."²¹ Öyleyse zararın tazmininin mümkün olduğu durumlarda uyrukların direnme hakkından da söz edilmesi mümkün değildir.

Locke'a göre güven ihlalinin olmadığı ya da zararın onarılabildiği durumların dışında uyruklar her istediklerinde direnme hakkına, mevcut yönetimi kendisine veya topluma daha faydalı olacağına inandığı yenisiyle değiştirme hakkına da sahip değildiler.²² Böyle bir örnekte meşru egemen ne sözleşmeye aykırı hareket etmiş, ne de uyruklar egemenin uyguladığı politikalarından bir zarar görmüşlerdir. (Zarar görmüş olsalar bile devlet eliyle çektikleri ceremeler tazmin edilebilir.) İsyan, Locke'un düşüncesinde, günahdır; bu günah egemene direnen uyruklara değil, bizzat kendisine teslim edilen güvene aykırı, keyfi ve yasal olmayan bir şekilde hareket ederek direnme hakkını doğuran egemene isnat edilmiştir.²³ Uyrukların ekonomik durumlarının daha iyi olacağı ya da daha mutlu olacakları beklentisi ile keyfilikten uzak, sözleşmeye bağlı ve yasal yollarla siyasal toplumu yöneten egemeni devirmeleri isyanı başlatmak olur ve bir önceki durumda egemene yöneltilen suç/günah bu kez uyruklara yüklenir.

Locke'un devrim hakkı, kabul edilmesi durumunda, sık sık ayaklanmaların yaşanacağı, insanların haksız gördükleri her olayda iktidarı devirmeye çalışacağı ve medeni toplumun tersine çevrilip doğa durumunun anarşik toplumuna geri döneceği gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Buna cevaben Locke, insanların devrimle eski zorba yönetimlerinden uzaklaşabileceklerini ve bu süreci doğa durumuna düşmeden atlabileceklerini ifade eder. Ona göre eski yönetimin dağılması mutlak surette doğa durumuna dönüşü temsil etmemektedir.²⁴ Bununla beraber anayasal devrim hakkının tanınması, egemen gücü rızaya dayalı sözleşmede belirtilen sınırlar içerisinde kalmaya zorlayacağından isyana karşı en iyi çit çekilmiş olacak ve anarşi gerçekleşmeyecektir.²⁵ Dahası Locke, devrimin rahatsızlığın

20 John Kilcullen, "Locke on Political Obligation", *The Review of Politics*, Cilt 45, No.3, 1983, s.325-328; John Dunn, *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the "Two Treatises of Government"*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969, s.179.

21 Locke, *İki İnceleme*, s.172.

22 John Marshall, *John Locke: Resistance, Religion and Responsibility*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s.270.

23 Dunn, *Political Thought of John Locke*, s.184.

24 Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s.310-311.

25 William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşüncüleri*, İsmet Özel (çev.), İstanbul, Şule Yayınları, 2009, s.231; Marshall, *John Locke*, s.217.

toplumun çoğunluğuna yayılmadığı sürece de gerçekleşmeyeceğini düşünür. “Direnme yoluyla kendilerini doğrultmaktan çok acı çekmeye daha yatkın olan insanlar, ortalığı karıştırmaya eğilimli” olmadıklarından “kötülük genele yayılmadığı ve yöneticilerin kötü entrikaları görünür hale gelmediği ya da yöneticilerin bu girişimleri insanların büyük kısmı tarafından hissedilir olmadığı sürece” her küçük yanlış yüzünden isyan etmezler.²⁶

Locke’un direnme hakkını tanınması konusunda önemli bir nokta genellikle ihmal edilmiştir. Locke yayınlanmamış yazılarında uyrukların egemene direnme haklarının olmadığını ifade etmekte ve fertlerin sessizce yasalara boyun eğmelerini telkin etmektedir. Her ne kadar daha sonra bu fikirlerinin tam aksini iddia etse de Locke, uzunca bir süre itaatsizlik ve aktif silahlı direnmeye karşı görüşlerini katı bir şekilde muhafaza etmiştir. *İki İnceleme*’nin direnme hakkının meşrulaştırılması üzerine kurulu olması ve ondaki direnme hakkı savunusu Locke’un bu ciddi dönüşümünü gizlemiş, direnme hakkının reddi doğrultusundaki önceki tutumu adeta yok hükmü görmüştür. Marshall ondaki bu dönüşümü tarihsel bir perspektiften mercek altına almışsa da Locke’un direnme hakkını tanınmasını açıklayabilecek tatmin edici bir nedene ulaşamamıştır.²⁷

Devrim hakkının kabulünde özellikle bir mevzu oldukça tartışmalıdır. Devrime kimin karar vereceği, bireylerin tek tek böyle bir girişimde bulunmaya haklarının olup olmadığı soruları etrafında dönen bu tartışma bir anlamda Locke’daki direnme hakkının gerçek doğasını da belirlemektedir. Benzer nitelikte devlet-birey ilişkisinde Locke tarafından bireye verilen ağırlığın yoğunluğu da bu sorular yoluyla mercek altına alınmış, müzakere edilmiştir. Locke’un düşüncesinde azınlıkların yahut bireylerin egemene direnişi mevcut yönetimi benimseyen ve meşru gören çoğunluğa karşı bir hareket olarak algılanacağı için ya aptalcadır ya da kışkırtma niyeti gütmektedir. Böyle bir devrim hakkı yalnız egemeni değil toplumu hedef alan anlamsız bir kavramdır. Grady, buradan hareketle Locke’a oldukça sert eleştiriler getirmiş, her ne kadar uyruklara egemen karşısında geniş haklar tanıyan bireyci bir düşünür olarak tanınsa da bireyin Locke’da çoğunluk prensibinin altında kaldığını, Hobbes gibi onun da bireyi gömdüğünü iddia etmiştir.²⁸ Arnhart da benzer argümanlarla, Locke’un bireylerden sosyal düzen ve kamu yararı adına mutlak özgürlüklerden vazgeçmeleri talebinde bulunduğunu dile getirmiştir.²⁹

Scott, Locke’un bireylerin direnme hakkındansa çoğunluğun direnme hakkından bahsetmesinin böyle bir hakkı kişilere verip vermemesinden çok düşünürün ihtiyatlı davranmasına bağlamaktadır. Ona göre Locke, *İki İnceleme*’de fertlerin ve azınlıkların direnme hakkını kabul etse de metnin dili, devrim hakkının eyleme dönüşebileceği durumları vurgulamak üzerine kuruludur. Çoğunluğa dayalı olmayan daha bireysel ve azınlık temelli talepler eylemsellik kazanamayacağı gerekçesiyle Locke tarafından direnme hakkı tartışmasının dışında bırakılmıştır; yalnız bu onun düşüncesinde bireysel bir direnme hakkının olmadığı anlamına gelmez.³⁰ Dunn ise Locke’un ferdi direnme hakkını mutlak monarşi ve

26 Locke, *İki İnceleme*, s.190.

27 Marshall, *John Locke*, s.52, 92-93, 205-222.

28 Robert C. Grady, “Obligation, Consent, and Locke’s Right to Revolution: Who Is to Judge?”, *Canadian Journal of Political Science*, Cilt 9, No.2, 1976, s.285-291.

29 Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s. 312.

30 John T. Scott, “The Sovereignless State and Locke’s Language of Obligation”, *The American Political Science Review*, Cilt 94, No.3, 2000, s.552.

benzeri yönetimlere karşı tanıdığı görüşünü benimsemiştir. Devrim kararının “insanlara” bırakılmış olması gelişmiş politik topluluklarda halkın kurumsal temsilcilerinin bulunması ile anlam kazanır. Dolayısıyla bu tip kurum ve temsilcilerin olmadığı mutlak monarşi ve benzeri yönetimlerde adil direnme hakkı daha doğrudan, fiziksel ve bireyseldir.³¹ Yine yakın bir çizgide Kilcullen, yozlaşmış bir hükümete karşı çoğunluk kararından bağımsız olarak bireysel direnme hakkının Locke’da mevcut olduğunu söylemiştir. Var oluş sebebini yerine getiremeyen hükümet kendini feshetmiş sayılır ve bir kimsenin devlet görevlisi ya da başkanı olması onu yetkisiz güç kullanma durumunda özel şahıs durumuna düşmekten kurtarmaz. Scott’ın bahsettiği gibi Locke’da çoğunluğun devrime katılmasına olan vurgu yeterli sayıda kişi aynı hükmü verirse genel bir devrimin ortaya çıkacağını göstermede kullanılabilir fakat Grady ve Arnhart’ın iddialarının aksine Kilcullen, devrimin bir azınlık hareketi olarak da çoğunluğun onayına gereksinim duymadığı görüşünde ısrar etmektedir.³² Marshall da sürekli olarak direnme hakkını “bireysel” önekiyle anarak bir anlamda Locke’un böyle bir hakkı tanıdığını ima etmektedir; lakin Locke’daki çoğunluk ve kamu yararı vurgusu birey vurgusunun önüne geçmekte, bu da bireysel direnme hakkını tanıdığını doğrudan Locke’dan öğrenemediğimiz gibi böyle bir çıkarımda bulunmamızı da güçleştirmektedir. Denilebilir ki Hobbes’un yalnız nefsi müdafaa şeklinde tanıdığı direnme hakkını genişleterek uyrukların rıza ve güvenlerini dayanağı yapan Locke, tek tek bireyleri değil çoğunluğu temel almakta ve silahlı mücadeleden önce yasalara başvuru yolunu tünetmeyi şart koşturmaktadır.

Kant’ın direnme ile ilgili görüşleri Locke ve Hobbes’la kıyas kabul etmeyecek şekilde karmaşık ve tartışmalıdır. Üzerinden geçen iki yüz yıla rağmen bu hususta bir uzlaşma sağlanamamış, sadece devrim konusunda kesin bir yasaklamanın mevzu bahis olduğu kabul görmüştür. *The Metaphysics of Morals*’da bahsettiği “egemenin uyruklara karşı herhangi bir sorumluluğu ve görevi yoktur yalnız hakları vardır”³³ anlayışı Kant’ı uyrukların egemenden şikâyetçi olabilecekleri ama direnemeyecekleri sonucuna götürmektedir. Kant için devrim hakkından bahsedilmesi, devrimin meşru görülmesi mümkün değildir. Rejimin insanlar üzerinde baskı kurması, yasal olmayan güç uygulaması, belli haklarından uyrukları mahrum bırakması gibi durumlarda dahi devrim yapmak gibi bir haktan söz edilemez; uyruklar egemenlerine karşı zor kullanarak ya da egemenlerini tehdit ederek haklarını elde etmeye kalkışamazlar. Aksi yönde tutum takınan ve halkı kıskırtan, isyan eden veya egemenin şahsına yönelik doğrudan bir saldırıda bulunan her kim olursa olsun Kant, vatana ihanetten ölümle cezalandırılması gerektiğine hükmetmektedir.³⁴

Kant’ın devrime karşı geliştirdiği düşüncenin altında yatan mantık içerisinde Hobbesvari bir anarşi korkusu veya devrimin kötü sonuçlanması beklentisi yer almaktadır. Ona göre devrim, sonuçlarından bağımsız olarak kötüdür. Kant devrimle elde edilebilecek fayda ile ilgilenmez; insanların devrimden sonra daha mutlu bir yaşama ka-

31 Dunn, *Political Thought of John Locke*, s.182.

32 Kilcullen, “Locke on Political Obligation”, s.338.

33 Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, Mary Gregor (çev.), Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.95.

34 Ibid., s.96; Peter Nicholson, “Kant, Devrim ve Tarih”, Hakan Çörekçioğlu (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.152-153.

vuşmaları onun için devrimi haklı kılmaz, ya da baskıların ve zorbalığın giderilmesi hatta insanlığın evrensel iyiye doğru gelişim göstermesi de devrimi meşrulaştırmaz.³⁵ Kant devrimin bütün yasal düzeni ortadan kaldıracığı, devletin tamamını tehlikeye atacağı ve genel bir kanunsuzluk durumunun ortaya çıkacağı gerekçelerine ek, düstur (*maxim*) olarak devrimin ve devrim gibi şiddet içeren eylemlerin evrenselleştirilemeyeceği ve pozitif yasaların da kendi içlerinde itaatsizliği yasal kılacak düzenlemeler barındıramayacağını düşünmektedir. Locke'un anayasal isyan hakkını tanımamasına karşılık Kant'a göre anayasada böyle bir yasanın bulunması ikinci ve hatta üçüncü bir devlet başkanını gerektireceği için kendi içinde çelişkilidir.³⁶ Her ne kadar Kant devrime yasal bir hak olarak odaklansa da, Ripstein, yasallığın ahlaki (*moral*) bir zor kullanmanın ön koşulunu oluşturması nedeniyle yasal bir direnme hakkının olmadığı yerde ahlak felsefesinin de devrime izin veremeyeceğini iddia etmiştir. Böylelikle devrim, Kant'ın felsefesinde yasal ve ahlaki sınırlar dâhilinde yasaklanmıştır.³⁷ Fakat yönetimde reform yapılması amacıyla uyrukların şikâyet etme, eleştirme, otoritenin kötüye kullanıldığını ortaya çıkarma gibi hakları saklı tutulmuştur.³⁸

Yönetici reform yapmaya istekli değilse, eleştirilere kulak tıkar, protestoları ve reform taleplerini bastırmaya çalışırsa uyruklar yine de sabırlı olmalı, devrimden kaçınmalı ve yöneticilerinin reform yapacağı zamana kadar beklemelidirler.³⁹ Çünkü Kant, bireyin ahlakiliğinin yüzyıllar içerisinde değişmediğini fakat insanlığın ahlaki bir evrenselliğe doğru geliştiğini, evrildiğini düşünmektedir. İnsanlık tarihinin artan rasyonelliğinin, ahlakın ve özgürlüğün tarihi olduğu varsayımı Kant'ı devrim yerine sabra yönelten olgudur. Hegel'in tarih felsefesinin öncüsü niteliğindeki bu anlayış gereği daha iyi bir yönetim arzusu ile devrim yapmak fuzuli ve yıkıcı görülmüştür. Çünkü devrim şiddet içeren ve sonucu belli olmayan bir eylemken insanlık tarihi hâlihazırda daha iyi bir yönetime doğru gitmektedir.⁴⁰ Dolayısıyla Kant'ın ne yasal, ne ahlak ne de tarih felsefesinde devrime yer yoktur.

Kant'la ilgili buraya kadar yapılan anlatı devrimin yasaklandığı görüşünü hâkim kılmaktadır. Ne ki, tartışmalar burada bitmemektedir. Öncelikle Kant'ın devrime koyduğu yasak bizi onun şiddet içermeyen bir itaatsizlik biçimini tasvip edip etmeyeceği sorununa götürmektedir. Nicholson, Kant'ın konuyu bu şekilde tartışmadığını, onun duruşunun sivil itaatsizliğe izin verir bir görüntüde olmasına rağmen şiddet içeren ve içermeyen itaat-

35 Peter Nicholson, "Kant on the Duty Never to Resist the Sovereign", *Ethics*, Cilt 86, No.3, 1976, s.227.

36 Hakan Çörekçioğlu, "Kant'tan Bir Sivil İtaatsizlik Teorisi Türetmek Mümkün mü?", Çörekçioğlu (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, s.250; H. S. Reiss, "Kant and the Right of Rebellion", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 17, No.2, 1956, s.189; Kant, *Metaphysics of Morals*, s.96-97.

37 Arthur Ripstein, *Force and Freedom: Kant's Legal and Political Philosophy*, Massachusetts, Harvard University Press, 2009, s.333.

38 Lewis W. Beck, "Kant and the Right of Revolution", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 32, No.3, 1971, s.420.

39 Wolfgang Kersting, "Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant'ın Politika Felsefesi", Çörekçioğlu (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, s.75. Nicholson, Kant'ın vatandaşlar yönetimi devrime dikleri takdirde, yönetimin kendi kendini reforme etme olasılığı nedeniyle uyrukları sabra yönelttiğini belirtir. Bkz. Nicholson, "Kant, Devrim ve Tarih", s.157.

40 Sidney Axinn, "Kant, Authority, and the French Revolution", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 32, No.3, 1971, s.425, 427-428.

sizlik biçimleri arasında bir ayırımın onda gözükmediğini söylemektedir. Yine Nicholson, otoriteyi hedef almayan adi bir suçlunun yasalara aykırı hareket etmesinin devrime teşebbüs sayılamayacağı gibi, itaatın adil davranmama anlamına geldiği durumlarda da itaatsizliğin meşru olduğunun altını çizerek bu iki örnekteki itaatsizlik türlerinin Kant'ın düşüncesinde bulunduğunu kaydetmektedir.⁴¹

Pike ise devrimin ahlaki boyutuna yapılan vurgunun genellikle Kant'ın bu görüşü üzerine çalışanların ortaya koydukları kadar yoğun olmadığını savunmaktadır. Ona göre devrim hakkına karşı görüşlerin kaynağı evrensellik ve gayeler krallığı (*kingdom of ends*) kavramlarının bir sonucudur. Pike, mevcut yönetimi devirme ibaresinin evrensellik formülüne aykırı düşüğünü kabul etmekle birlikte, zorbalığı takdirde yönetimi devirme kuralının evrenselleştirilebileceğini iddia eder; fakat gayeler krallığı kavramı ideal bir toplumda böyle bir düstura izin vermeyecektir. Çalışmasının devamında Pike, yalnız düsturun evrenselleştirilmesi hususunda değil ampirik olarak da Kant'ın direnme hakkını tanıdığını, daha da önemlisi iyi bir niyetle ortaya çıktığı takdirde her şey gibi devrimin de meşru görülebileceğini yazmaktadır.⁴² Hill, Pike'in evrensellik formülü önermesine “belli şartlar altında devrim yapmak” şeklinde revize edilmiş bir düsturun dahi evrenselleştirilemeyeceği, böyle bir kuralın ne anayasaya girebileceği, ne de bireylerin böyle bir hak iddiasında bulunabilecekleri doğrultusunda cevap vermektedir. Buna rağmen sadece yasal devrim hakkının olmamasının kesin bir şekilde ifade edildiğini, bunun dışındaki durumlarda Kant'ta ne evrensellik yasası, ne ahlaki ödevler, ne de insan onuru gereği direnme hakkının kesin bir şekilde yasaklandığı varsayımının yapılamayacağını belirtmiştir. Bu yüzden Hill, sivil itaatsizliğin yanında belli koşullarda aktif devrimci bir direnme hakkının da kabul edilebileceği sonucuna ulaşmıştır.⁴³

Arntzen, yasaların insanlar arası ilişkileri düzenlemede geçerli oldukları, dolayısıyla bireyin yalnız kendini içeren ve yine yalnız kendini etkileyen eylemlerinin yasayla bir bağlantısının olmadığını, bu gibi durumlarda ahlak öğretilerinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bu ahlak öğretileri ise, kişinin kendi içinde bir sonuç olduğunu, araç muamelesi yapılamayacağını belirten “insan onuru” kavramını öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla bir tarafta insan onurunu ilgilendiren kişinin kendisine karşı ödevleri, diğer tarafta da egemene itaat borcu söz konusu olduğunda Arntzen, öncekinin ağır bastığını ve kişinin itaat yükümlülüğünün bulunmadığını ilan etmektedir. Örneğin, Arntzen'in Kant yorumuna göre insan onuru kendini özgürce ifade etmeyi gerektirir. Siyasi otorite bu özgürlüğü kısıtlayamaz; kısıtlaya bile uyruklar buna uymak zorunda değildirler.⁴⁴ Hâlbuki Kant her ne kadar ifade özgürlüğünü insan onuru ile bağdaştırırsa da, bu özgürlüğü yasalara koyduğu önem ve yöneticinin onayı ile sınırlar. Kant yönetici tarafından sınırlanan bir ifade özgürlüğünün direnme hakkını meşru kılacağını iddia etmez; böyle bir durumda yasa yapıcı olan yöneticiye itaati benimser ve insanları sabra yöneltir. Arntzen ise Kant'tan bir direnme hakkı çıkarmak için bu sınırlamayı dikkate almamaktadır.

41 Nicholson, “Kant on the Duty Never to Resist the Sovereign”, s.219.

42 Kenneth R. Pike, “Reason to Revolt: On Kantian Ethics and Revolution”, *Aporia*, Cilt 14, No.1, 2004.

43 Thomas E. Hill, “Questions About Kant's Opposition to Revolution”, *The Journal of Value Inquiry*, Cilt 36, No.2, 2002, s.292-297.

44 Sven Arntzen, “Kant on Duty to Oneself and Resistance to Political Authority”, *Journal of the History of Philosophy*, Cilt 34, No.3, 1996, s.411-424.

Kersting, Kant'ın devrime koyduğu yasağın devlet terörü uygulayan bir rejime itaat etme görevine işaret etmediğini, kitle cinayetlerinin yaşandığı Nazi Almanyası gibi 20. yüzyılın modern totaliter devletlerine direnişi gayrimeşru ilan etmek için kullanılmayacağını, bir devlette adaletsiz yasaların bulunması ile terör ve şiddetin farklı şeyler olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Benzer bir sonuca ulaşan Ripstein de Kant'ın özgürlük ve yasaların olmadığı, sadece gücün bulunduğu toplulukları barbarlık olarak tanımladığını, Kersting'in de uyardığı şekilde Nazi Almanyası gibi rejimlerin devletten çok barbar topluluklar olarak sınıflandırıldığını, dolayısıyla bu tip örgütlü yapıların şiddet içeren eylemlerine karşılık verilebileceğini yazmaktadır. Bu barbar toplulukları özgürlüğün olmadığı fakat yasaların ve gücün bulunduğu despotik devletlerden ayıran Kant, onu, gücün yokluğunda yasa ve özgürlüğün olduğu ve aklın bir idesi olarak algıladığı doğa durumuyla eş değer görmektedir. Dolayısıyla bu barbar topluluğun eylemlerine maruz kalan kimseler doğa durumundan kurtulup bir devlet kurmak adına zor kullanma hakkına sahiptirler. Uyrukların bu eylemleri bir itaatsizlik değil, devlet kurma teşebbüsüdür.⁴⁶

Son olarak Kant'ın devrim hakkını açık açık tanıdığı istisnai bir durumdan söz etmek gerekir. Kant eğer bir devrim gerçekleşir ve yeni bir anayasa ile devlet kurulursa uyrukların yeni yönetimi devirerek eskiye dönmeyi veya yeni bir yönetimle tekrar değiştirmeyi düşünmemeleri gerektiğini, devrimden sonra kurulan yönetime itaat etmelerini öğütlemektedir. Fakat devrik egemenin yeni yönetimin uyruğu olmayı kabul etmediği durumlarda Kant ona yeniden yönetime geçmenin yollarını arama hakkını vermiştir. Çünkü ilk başta yönetimi devirerek yapılan yasalara aykırıdır ve devrik yöneticiye haksızlıktır.⁴⁷ Kant burada uyruklara tanımadığı hakkı egemene tanımakta, uyruklara yapılan bir haksızlıkta sabrı tavsiye ederken, eski yöneticiye karşı "haksız" olduğunu savunduğu devrime, yöneticinin bu "haksızlığı" referans göstererek karşı devrim yapma hakkının olduğunu iddia etmektedir. Kant'ın önemli öğütlerinden biri uyrukların mevcut otoritenin kökenlerini, dolayısıyla meşruluğunu araştırmamaları, sorgulamamalarıdır. Otoritenin meşruluğunun sorgulanmasının anlamsız olduğunu ve mevcut yapıyı tehdit edeceğini öne süren Kant, iktidar ister zorla, ister yasayla kurulsun uyrukların itaat yükümlülüklerinde bir değişiklik olmayacağını dile getirmektedir. İnsanların bu konular üzerinde fazla meraklı olmamalarını isteyen Kant devrik egemene, karşı devrim hakkını tanıırken ise meşruluk kartını öne sürer; öyle ki uyruklar egemenin meşru yollarla iktidara gelmemiş olmasına bakmaksızın itaat etmeliyken, devrik egemen meşru olmayan devrim yoluyla görevden edilmesi hasebiyle itaat etme zorunluluğundan muaf tutulmuştur.⁴⁸

Suriye'nin İç Dengeleri, Beşar Esad Yönetimi ve Arap Baharı

Suriye, farklı etnik ve mezhepsel grupları barındıran demografik olarak heterojen bir devlettir. Toplamda ülkenin yüzde 90'ını oluşturan Arap nüfusun yaklaşık yüzde 12'si Nusayri diye de bilinen Arap Alevilerinden oluşmaktadır. Yine Dürzî ve İsmaili olan Arapların toplam nüfusa oranı da yüzde 3 ilâ 5 arasında değişmekte, böylece Sünni Arapların nüfus

45 Kersting, "Kant'ın Politika Felsefesi", s.75-76.

46 Ripstein, *Force and Freedom*, s.336-343.

47 Reiss, "Kant and the Right of Rebellion", s.183.

48 Kant, *Metaphysics of Morals*, s.95, 98.

içerisindeki oranı yüzde 70'lere düşmektedir. Bunun yanında etnik kökenleri değişmesine rağmen ülke içi politik tutumlarında pek bir farklılık görünmeyen yüzde 10 Hıristiyan nüfus da Suriye'nin medeniyetler mozağının bir parçası durumundadır.⁴⁹ Suriye'deki bu nüfus dağılımı ülkenin içinde bulunduğu durumu anlamada ve gelecek senaryolarını çözümlenmede belirleyicidir.

Bir parlamentonun bulunduğu ve vatandaşlara oy hakkının tanındığı Suriye'de karar alma mekanizmasına etki sınırlıdır ve güç başta devlet başkanı olmak üzere, çevresindeki yönetici elit grubun elinde toplanmıştır; halkın ülkede demokratik ve yasal yollardan kayda değer bir değişiklik yapması Anayasa ile engellenmiştir.⁵⁰ Suriye çoğunlukla uluslararası kamuoyunda Arap Alevilerin azınlık yönetimi olarak bilinmektedir fakat bu tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Suriye'deki rejim için Esad'ın ailesi ve mensubu da olduğu Kalbiya Aşireti'nin yönetimi demek daha doğru olacaktır, çünkü askeri ve istihbarat birimlerinin kontrolü bu aşiretin üyelerinin elindedir. Alevilerin silahlı kuvvetlerin yüzde 90'ını oluşturmasının yanında ülke yönetimi Esad ailesinin tekelindedir. Bu nedenle bir mezhepsel gruba mal edilmesi yanlış olacaktır.⁵¹

Suriye'de siyasi yapılanmanın köşe taşı Baas Partisi'dir ve ülke Baas ideolojisi ile yönetilmektedir. Baas Partisi ülkenin siyasi partilerinin şemsiye kuruluşu olan Ulusal İlerici Cephe'nin lider partisi konumundadır ve bu şemsiye kurum altında Baas dışında ama Baas ideolojisine yakın çizgide diğer partilerin kurulmasına da izin verilmiştir. 250 koltuklu parlamentonun 167 üyesi Ulusal İlerici Cephe için ayrılmıştır. Bunun dışındaki koltuklar için herhangi bir parti ile bağlantısı olmayan bağımsız adayların seçimlere girmesine izin verilmiştir fakat bu bağımsız koltuklar da daha çok yönetime yakın iş çevreleri, din adamları ve aşiret reisleri tarafından doldurulmaktadır. Böyle bir parlamento kurgusu Baas hükümetinin oluşumunu seçimlerden önce garantiye aldığından Suriye'deki seçimler herhangi gerçek bir siyasi etkiden uzak, göstermelik tiyatrolardır. Bunun ötesinde Başkan'ın sahip olduğu güçler nedeniyle hükümet ve parlamento da ülke siyasetini etkilemede seçmenlerden çok farklı değildir. Suriye devlet başkanı parlamento toplanmasa dahi yasa çıkarabilmekte ve parlamentoyu istediği an feshetme yetkisini elinde bulundurmaktadır.⁵² Tüm bu nedenlerden ötürü Suriye'de herhangi bir mezhebin yönetimde olduğunu tahayyül etmek zordur. Devlet Başkanının bütün organların üzerinde ve onları kontrol eden bir yapıda olduğu Suriye'de devlet işlerine ancak sıkı bağları olan küçük bir grup etki edebilmektedir.

Suriye'de siyasi hayat ve siyasi partiler için geçerli olan ne varsa aynısı sivil toplum kuruluşlarında (STK) da karşımıza çıkmakta, rejimin etkisi siyasal erkten özerk olması gereken sivil toplum alanında da hissedilmektedir. Siyasetle hemen hemen ilgilenmeyen

49 Joseph Holliday, *The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis*, Washington, Institute for the Study of War, Middle East Security Report 2, Aralık 2011, s.10; Osman Bahadır Dinçer ve Gamze Coşkun, *Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak*, Ankara, USAK, Rapor No.11-04, Mayıs 2011, s.5-9.

50 Dinçer ve Coşkun, *Suriye'de Değişimi Zorlamak*, s.10.

51 *Syria Under Bashar (2): Domestic Policy Challenges*, Amman/Brüksel, International Crisis Group, Middle East Report, No.24, 2004, s.2; Leon Goldsmith, "Syria's Alawites and the Politics of Sectarian Insecurity: A Khaldunian Perspective", *Orta Doğu Etüdüleri*, Temmuz 2011, Cilt 3, No.1, s.36.

52 *Flawed by Design: The 2007 Syrian Parliamentary and Local Elections and Presidential Referendum*, Democracy Reporting International, Post-Election Briefing No.2, Şubat 2008, s.5-7.

Suriye'deki STK'lar ilgilerini ve enerjilerini daha çok ekonomik liberalleşme çabalarına aktarmakta, insan hakları, özgürlük gibi konulardan uzak durmaktadırlar. Bu sivil toplum kuruluşları varlıkları gereği rejimle organik bir bağ içerisinde ve devletten maddi yardım almaktadırlar.⁵³ Suriye devleti STK'lar üzerinde geniş yetkilere sahiptir ve ülkede faaliyet gösteren tüm STK'ların devlet tarafından lisans alması gerekmektedir. Dolayısıyla Suriye devleti insan hakları, özgürlük gibi amaç beyan eden sivil toplum kuruluşlarının kurulmasını ilk baştan engellemektedir. Bunun yanında STK'ların yönetim kuruluna devlet tarafından atama yapılabilmekte ve devlet STK'lara temyiz hakkı tanımadan onları lağvedebilmektedir. Kuruluş aşamasından itibaren istihbarat birimlerince denetlenen STK'lar ayrıca oturmalarından 15 gün önce ilgili bakanlığa bilgi vermek zorundadır.⁵⁴

Suriye 1963 yılından Nisan 2011'e kadar güvenlik güçlerine ve devlet organlarına geniş yetkiler sunan Olağanüstü Hal Yasası ile yönetilmiştir. Bu olağanüstü hal, vatandaşların istihbarat birimlerince evlerinden ve sokaklardan alınmasına, herhangi bir suçlama veya duruşma olmadan tutuklanmalarına, sivillerin askeri yargı tarafından yargılanabilmesine, rejimin tehdit olarak gördüğü her türlü yayını yasaklamasına, toplanma ve hareket özgürlüğünün sürekli ihlaline ve her türlü iletişim yollarının devlet tarafından denetlenmesine kadar giden uygulamaları içermektedir. Olağanüstü hal yasası yüzünden Suriyeli vatandaşlar rejimden ve hatta yöneticilerinden bağımsız hareket edebilen istihbarat birimi mensuplarından gelebilecek her türlü tehdide karşı savunmasız bir pozisyondadırlar. Suriyelilerin bu savunmasızlığı mahkeme salonlarında da devam etmekte, savunma avukatı hakkı kendilerine tanınmamakta ve askeri yargının kararları herhangi bir üst organa taşınmamakta, nihai karar görevi görmektedir.⁵⁵

Suriye ekonomisi de siyasi ve adli yapısı gibi bir sürü sorunla boğuşmaktadır. Bu sorunların başında işsizlik gelmektedir; resmi rakamlarla yüzde 10 civarında olduğu belirtilen işsizliğin gerçekte yüzde 20'lere yakın olduğu bildirilmektedir.⁵⁶ İşsizliğin arka planında yatan nedenler ise yüksek doğum oranları ve Irak Savaşı'ndan sonra ülkeye göç eden nüfustur. Ülkenin gelirinin büyük kısmını petrolden sağlaması ve petrol kaynaklarının da ekonomi içerisindeki payının giderek düşmesi ve petrolün yerini alabilecek bir gelir hanesinin ülke ekonomisine kazandırılmaması ekonomik durumu daha da kötü bir konuma sürüklemektedir.⁵⁷ Suriye'de yapılan ekonomik reformlar sokaktaki insanı hedef almamış, yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı yüzde 10'un üzerinde gerçekleşmiştir.⁵⁸ İhaleler başta Esad'ın kuzeni Rami Mahluf olmak üzere devlet yetkilileri ile bağlantıları olan işadamlarına yaramıştır.

53 Özgür Sarı, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s.63-73.

54 *Ten Years in Al-Assad's Grip: Country Report on the Human Rights Situation in Syria during the Past Decade*, Kahire, The Cairo Institute for Human Rights Studies (CIHRS), Eylül 2010, s.6-7.

55 *Ibid.*, s.4-5; *Flawed by Design*, s.4.

56 Yasin Athloğlu, *Beşar Esad Suriyesi'nde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007, s.106.

57 Alfred B. Prados ve Jeremy M. Sharp, *Syria: Political Conditions and Relations with the United States After the Iraq War*, CRS Report for Congress, 10 Ocak 2005, s.10.

58 1997'de yüzde 14,3 olan Suriye genelindeki yoksulluk 2004'te yüzde 11,4'e gerilemişse de artan bir eğilim içerisine girerek 2007'de yüzde 12,3 oranında gerçekleşmiştir. Khalid Abu-Ismael *et al.*, *Poverty and Inequality in Syria (1997-2007)*, UNDP, Arab Development Challenges Report, Background Paper 2011/15, 15 Aralık 2011, s.7.

Babasının ölümünden sonra devletin başına geçeceği kesin olan Beşar Esad, Suriye Meclisi'nin seçilme yaşını 40'dan 34'e indirmesi ile tek aday olarak girdiği seçimlerden oyların yüzde 97'sini alarak 2000 yılında cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁹ Hafız Esad'ın 30 yıllık idaresinin ardından Suriye halkı Beşar Esad'ın gerek Batı'da eğitim görmüş olmasından, gerek yaşından, gerekse de teknolojiye açıklığından dolayı umutlanmış, Beşar Esad'ın ilk yıllardaki uygulamaları ve söylemleri de halkın bu umutlarını artırmış, Suriye yeni bin yıla demokrasiye doğru hızlı adımların atılacağı, özgürleşmenin gerçekleşeceği beklentileri ile başlamıştır.⁶⁰

Beşar Esad'ın göreve gelmesi ile yeşeren bu umutlar Güz 2000 ve Bahar 2001 arasında yaşanan görelî demokratikleşme sürecini ifade eden "Şam Baharı" ile siyasi ve sosyal hayata taşınmış, Suriye yarım asra yakın bir süredir tatmadığı ifade, toplanma ve siyaset yapma özgürlüğüne kavuşmuştur. Toplumun ileri gelenleri ve entelektüeller bu dönem zarfında rejimden taleplerini açık bir şekilde dile getirebilmiş, örgütlenebilmiş, rejimi eleştirebilmiş ve ona karşı muhalefet yapabilmışlerdir. Beşar Esad da reform taleplerine olumlu yanıt vermiş, rejimin gaddarlığının simgesi olan hapishaneleri kapatmış, siyasi hükümlüleri serbest bırakmış, yolsuzlukla mücadele etmiş ve Ulusal İlerici Cephe içerisindeki diğer partilere de kendi yayın organlarını basma hakkı tanımıştır.⁶¹ Bu ortamda Suriyeli reform yanlıları önce 99'lar bildirisini, daha sonra da 1000'ler bildirisini yayınlamışlar, Olağanüstü Hal'in kaldırılması, siyasi tutukluların serbest bırakılması, basın özgürlüğü, demokratik bir seçim yasası, bağımsız yargı gibi özgürlük taleplerini dile getirmişlerdir.⁶² Fakat reform taleplerinin daha fazla palazlanması öncelikle rejimin kadroları daha sonra Beşar Esad tarafından endişeyle karşılanmış ve Şam Baharı muhaliflerin tutuklanması ile sonuçlanmıştır.

Hariri suikastı nedeniyle ortaya çıkan Baas rejimine yönelik uluslararası baskıyı fırsata çeviren Suriyeli muhalifler 2005'te reform taleplerini tekrar dile getirmeye başlamışlar; ülke, rejimin iç sorunlarla uğraşamamasından dolayı görece yeni bir özgürleşme evresine girmiştir. Ekim 2005'te ülkenin muhalif liderlerinin bir araya gelerek mutabık kaldıkları, Kürt, Arap, sosyalist, liberal ve İslamcı grupların ortak bildirisini olması nedeniyle de ayrı bir önem taşıyan geniş tabanlı Şam Deklarasyonu yayınlanmıştır.⁶³ Suriye'nin demokratikleşmesi yolunda Deklarasyonun çok önemli bir yeri bulunsa da rejim, uluslararası baskıları başından savması ile içerde de muhaliflere karşı önlem almaya başlamış ve demokratikleşme ve özgürleşme çağrılarını tekrar sustur-

59 Veysel Ayhan, *Suriye'de İktidar Mücadelesi, Uluslararası Toplumun Tepkisi ve Türkiye'nin Konumu*, Ankara, ORSAM, Rapor No 46, Mayıs 2011, s.7.

60 Eyal Zisser, "Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?", *The Washington Quarterly*, Cilt 28, No.3, Yaz 2005, s.117.

61 Joshua Landis ve Joe Pace, "The Syrian Opposition", *The Washington Quarterly*, Cilt 30, No.1, Kış 2006-07, s.47; Muzafer Ercan Yılmaz, "Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması", *Orta Doğu Analiz*, Haziran 2011, Cilt 3, No.30, s.17; *Syria Under Bashar (2): Domestic Policy Challenges*, s.7.

62 Ayhan, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, s.9; Seth Wikas, *Battling the Lion of Damascus Syria's Domestic Opposition and the Assad Regime*, Washington, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus No.69, Mayıs 2007, s.5.

63 Landis ve Pace, "The Syrian Opposition", s.55; ayrıca Deklarasyonun maddeleri için bkz. Wikas, *Battling the Lion*, s.8.

muştur.⁶⁴ Şam Baharı'ndan sonra yaşanan tutuklamalar ve insan hakları ihlalleri Şam Deklarasyonu'ndan sonra da tekrarlanmış, muhalefet ya hapse atılmış ya da ülke dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Suriye'nin insan hakları açısından son on yılı içler acısı bir görüntü sunmaktadır. Rejim Ceza Kanunu'nun 285, 286 ve 307. maddelerine dayanarak muhalifleri ulusal birliği zayıflatmak, kamuoyunu yanlış bilgilendirmek ve halkı etnik ve mezhepsel ayrımcılığa sürüklemek suçlarından suçlamakta ve hapse atabilmektedir. Yine Beşar Esad yönetimi aktivistlere seyahat yasağı getirmekte, insan hakları gruplarına lisans hakkı tanımamakta, basın özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Suriye'de yayımlar sansüre uğramakta, gazeteciler ve blog yazarları tutuklanmakta, bir neden gösterilmeksizin tutuklananlar dış dünyadan tamamen izole edilmekte, kendilerine aileleri ile görüşme hakkı tanınmamakta ve bir savunma avukatı atanmamaktadır. Aynı zamanda Suriye hapishanelerinde tutuklulara işkence yapıldığı da daha sonra serbest bırakılanlar tarafından dile getirilmiştir. Beşar Esad bu güne kadar medya ve basın özgürlüğü, siyasi partiler yasası, sivil toplum örgütleri ve Kürtlerin vatandaşlık hakları konusunda reform yapılacağını ifade etmiş fakat rejim bu konularda bir adım atmamıştır.⁶⁵

Suriye'de siyasi reformlar gerçekleştirilemezken ekonomik liberalleşme anlamında ülke son on yılda birçok reform hareketine imza atmıştır. Ekonomide liberalleşme hareketleri izleyen Esad bu çerçevede Planlama Bakanlığını kapatmış, bir reform programı hazırlamış, yatırımlar teşvik edilmiş, kredi faiz oranları % 1'e düşürülmüş, özel bankaların kurulmasına izin verilmiş, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çalışmalar yapılmış, yeni kur politikaları benimsenmiş, uluslararası ekonomiye eklenmeye çalışılmış ve dış borçların yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir.⁶⁶ Fakat tüm bu reformlar ve serbest piyasa anlayışı ekonomik dengeleri çok fazla değiştirmemiş, on yıl boyunca enflasyon dalgalı seyretmiş, yüksek işsizlik oranları gerçekleşmiş, büyüme oranları yeterli seviyeye çıkarılamamıştır.⁶⁷

Beşar Esad'ın liberal ekonomiye geçiş çabalarından en çok faydalanan grupların artan ekonomik güçlerini siyasete de yansıtması sonucu Beşar Esad'ın da göreve geldiği ilk yılların aksine kendine olan güveninin arttığı ve rejimin eski kadrolarını tasfiye ettiği gözlemlenmiştir. Esad bu değişimi öncelikle rejimin ekonomi kadrolarında gerçekleştirmiş, liberal ekonominin gereklerini yerine getireceğine inandığı genç ekonomistleri göreve getirmiştir.⁶⁸ Ekonomi kadrolarını değiştirmekte vakit kaybetmeyen Esad başkanlığının ilk yıllarında rejimin güçlü politik figürlerinin bir kuklası şeklinde algılanırken 2006'dan itibaren bu algı kırılmaya başlamış, Esad ekonomi kadrolarında olduğu gibi güvenlik ve

64 Landis ve Pace, "The Syrian Opposition", s.60.

65 *A Wasted Decade: Human Rights in Syria during Bashar al-Asad's First Ten Years in Power*, New York, Human Rights Watch, 2010.

66 Sarı, *Suriye'de Liberalleşme Hareketleri*, s.48-49; Athoğlu, *Beşar Esad Suriyesi'nde Reform*, s.104-106.

67 Suriye ekonomisine ait IMF verileri için bkz. Harun Öztürkler, "Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2011, Cilt 3, No.29, s.43.

68 Athoğlu, *Beşar Esad Suriyesi'nde Reform*, s.107-108.

istihbarat birimlerinde de değişikliğe giderek babasından miras kalan güçlü siyasi isimleri ya daha çok tavsiye niteliği gören pozisyonlara atayarak etkinliklerini kırmış ya da tamamen görevden uzaklaştırmıştır.⁶⁹ Böylelikle Suriye’de uygulanan politikalar daha çok Beşar’ın politikaları, çıkarılan yasalar daha çok Beşar’ın yasaları ve siyasi söylem daha çok Beşar’ın söylemi haline gelmiştir.

2011’de Suriye’de ilk huzursuzluk Ocak’ta yaşanmış, rejimin herhangi bir önlem almasını gerektirmeyen ve geniş katımlı olmayan eylemler düzenlenmiştir. Mart’ta Suriye’nin güneyindeki Dera şehrinde bir grup çocuğun duvarlara “İnsanlar rejimin yıkılmasını istiyor” yazmaları nedeniyle tutuklanmalarını protesto eden gruba güvenlik birimlerinin silahla müdahale etmesi ile gösteriler kitlesellik kazanmıştır. Nisan ayında ülkede reform yapılacağı açıklanmış, hükümet istifa etmiş, öğretmenlerin başörtüsü takma yasağı kaldırılmış, Kürt kökenli yüz bini aşkın uyuksuz insana vatandaşlık verilmiş, olağanüstü hal kaldırılmış fakat rejimin barışçıl gösterilere yönelik tutumunda bir değişiklik olmamıştır.⁷⁰ Ülkede gösterilerin ilk başladığı günden bu yana halkın taleplerinde ciddi farklılıklar gözlemlenmektedir: Suriye halkı başta Esad’a karşı olmadığını, hedeflerinin halka kötü muamelede bulunan polis ve Esad’ın çevresindeki ekiple sınırlı olduğunu belirtmekteyken, Esad kendisini çevresindeki gruptan ayırmayarak halkın gözündeki meşruiyetini zamanla kaybetmiştir.⁷¹ Muhalefetin Nisan ayı itibari ile rejim değişikliği talebinden uzak olduğu Suriye’de halkın reform taleplerinin zor kullanılarak bastırılması, Esad’ın güvenlik güçlerinin devam eden cinayetleri sonucu muhalif gruplar Haziran’da rejimi devirmek amacıyla silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Rejimin tepkisi sert olmuş, göstericilere karşı ağır silahlar ve Mahir Esad’ın başında bulunduğu makinize birlikler kullanılmıştır. Bütün ülkedeki protestoları aynı anda bastırmaktansa ayaklanma olan bölgelere sırayla müdahale etme yoluna giden Suriye ordusu Hama’nın dışında bir ay süreyle beklettiği tankları Ramazan ayında (Ağustos 2011) insanların camilerde toplanarak örgütlenmesini önlemek amacıyla şehir sokmuş ve iki hafta boyunca şehri kontrol altında tutmuş ve tekrar çekilmiştir. Zamanla Suriye’de çatışmaların şiddeti artmış, Suriye Ulusal Konseyi kurulmuş ve ülke, Libyalı muhaliflerin Kaddafi’ye karşı galip gelmesi ile çatışmaların son bulması üzerine 2011 yılının güz aylarında uluslararası toplumun bir numaralı gündem maddesi haline gelmiştir.⁷²

Keskin nişancaların gösterilere katılanları doğrudan hedef aldığı, birçok gösterinin kafalarına isabet eden mermilerle hayatlarını kaybettiği ülkede, rejime bağlı güçler yaralıların da sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını engellemekte, sağlık personeli ve hastaneler de hedef alınmaktadır. Bu güne kadar geçen süre içerisinde tutuklanan muhalifler çeşitli işkencelere maruz kalmış, tutuklu iken ölenlerin vücutlarında işkence izine

69 *Reform in Syria: Steering between the Chinese Model and Regime Change*, Carnegie Endowment for International Peace, Carnegie Papers, The Democracy and Rule of Law Project, Middle East Series, No.69, Temmuz 2006, s.6; *Reshuffling the Cards? (2) : Syria’s New Hand*, International Crisis Group, Middle East Report, No.93, Aralık 2009, s.18-19.

70 Oytun Orhan, *Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkisi*, Ankara, ORSAM, Rapor No.41, Nisan 2011, s.8.

71 *Ibid.*, s.7.

72 Suriye’nin farklı şehirlerinde Mart’tan bu yana gerçekleşen gösteriler ve silahlı mücadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph Holliday, *The Struggle for Syria in 2011*, s.13-23.

rastlanmış, gösterilerde tutuklanıp daha sonra serbest bırakılan muhalifler de ya işkence gördüklerini ya da işkenceye tanık olduklarını belirtmişlerdir. Kuşatma altında olan şehirlerde insanlar su ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş, toplu ibadet yasaklanmış ve rejim ülkede yaşananların dış dünyaya yansımaları önlemek amacıyla tüm iletişim araçlarını engellemiş, yabancı basın mensuplarının ülkeye girişine izin verilmemiş, sosyal medya yasaklanmış veya manipüle edilmiştir. Rejim tüm bu uygulamalarını çoğunlukla kendisine sadık kalan ordu sayesinde gerçekleştirebilmiş, aynı zamanda rejim yanlısı “*shabeeha*” militanları da silahlı mücadelenin önemli aktörlerinden olmuştur.⁷³

Suriye’de ilk ayaklananlar yıllardır Alevi azınlığın yönetimi altında yaşayan, kaynaklara erişimi kısıtlanan ve devlet organlarında yeterince temsil edilmeyen Sünniler olmuştur. Sünni nüfus her ne kadar gösterilerin itici gücünü oluştursa da gösterilere katılanların sadece Sünnilerden oluştuğu söylenemez; Hıristiyan ve Dürzilerin çoğu Esad yönetimi altında görece dinî özgürlüklere sahip olmaları ve aynı ortamın Sünni ağırlıklı bir yönetimde gerçekleşmeyeceği beklentisi ile rejim tarafında yer almaya devam etse de ülkedeki bazı Hıristiyanların da protestolara katıldığı ve Müslümanlarla beraber camilerde örgütlendikleri gözlemlenmiştir. Bununla beraber Sünnilerin tamamının da rejime karşı olduğu önermesi doğruyu yansıtmamaktadır. Büyük şehirlerde ticaretle uğraşan Sünni elit gruplar ekonomik çıkarlar nedeniyle Humus ve İdlib gibi şehirlerdeki Sünni grupların aksine -Alevi ve diğer azınlık grupları gibi rejimle kader bağı yapmamış olsalar da- Esad’a bağlılıklarını korumaktadırlar.⁷⁴ Her ne kadar Suriye’de rejimin bir Alevi yönetimi olmadığını iddia etmişsek de Esad yönetiminden hiçbir fayda görmeyen, fakir bir hayat süren Alevi grupların çoğu radikal İslam korkusu nedeniyle muhaliflere karşı Esad’ı desteklemekte ve rejimin geleceği ile ilgili denklemde belirleyici rol üstlenmektedirler.⁷⁵ Fakat bu yine tüm Alevileri rejim taraftarı, dolayısıyla Suriye’de yaşananları bir mezhepsel güç mücadelesi konumuna oturtmamaktadır. Suriye’de yaşananların demografik görünümü Sünnilerin çoğunun rejime karşı olmasına rağmen Esad’ı destekleyen Sünnilerin de bulunması ve Alevi, Hıristiyan ve Dürzi grupların çoğunun da rejimi desteklemesine rağmen rejime yönelik protestolarda azınlıkların da yer alması nedeniyle *yin* ve *yang* topunu anımsatmaktadır.

Suriye muhalefeti tıpkı ülkenin etnik yapısı gibi çeşitli fraksiyonlara ayrılmıştır: Ülkede yıllardır yasaklı olan Müslüman Kardeşler, yaşları bir hayli ilerlemiş muhalefetin düşünsel arka planını ortaya koyan toplumun ileri gelenleri, gösterileri düzenleyen gençler ve eski Baas yöneticileri. Her ne kadar rejimin devrilmesi durumunda geçiş sürecine yönelik aralarında bir anlaşma sağlanmışsa da bu muhalif gruplar strateji, taktik ve silahlı mücadele gibi konularda çoğu zaman farklı bir anlayış benimsemektedirler. Silahlı direnişçilerin oluşturduğu Özgür Suriye Ordusu da bir ordudan ziyade yerel direnişçilere verilen ortak bir isimdir ve Yüksek Askeri Konsey’in kurulduğu Aralık 2012’ye kadar

73 Suriye’ye rejiminin halkına karşı işlediği suçlar için bkz. “*We’ve Never Seen Such Horror*”: *Crimes against Humanity by Syrian Security Forces*, New York, Human Rights Watch, Haziran 2011; “*We Live as in War*”: *Crackdown on Protesters in the Governorate of Homs*, New York, Human Rights Watch, Kasım 2011.

74 Carsten Wieland, “Between Democratic Hope and Centrifugal Fears: Syria’s Unexpected Open-ended Intifada”, *Internationale Politik und Gesellschaft*, No.4, Kasım 2011, s.52-53.

75 Goldsmith, “Syria’s Alawites”, s.52-54.

rejim güçlerine karşı koordineli bir mücadele söz konusu olmamıştır.⁷⁶ Doğrudan etkili olmasa da Yüksek Askeri Konsey'in kurulması koordineyi sağlamış ve muhaliflerin mücadelesine etkinlik kazandırmıştır. Muhalifler rejimle olan mücadelelerine 5 cephede devam etmektedirler. Kuzeyde havaalanlarını hedef almakta ve rejimin hava hâkimiyetini kırmaya çalışmaktadırlar. Doğu'da ise hidroelektrik barajların ele geçirilmesi ile rejimin enerji gücü zayıflatılmaktadır. Kuzey ve Doğu'daki bu stratejik kazanımlar muhaliflere yeni ve etkili stratejiler geliştirmeleri için zemin hazırlamaktadır. Muhalifler, Mart 2013'te ülkenin en büyük 6. şehri olan Rakka'yı ele geçirmişlerdir. Rakka ayaklanmalar başladığından beri muhaliflerin kontrolünü sağladığı tek şehir merkezi olması bakımından önemlidir. Böylelikle ülkenin doğusunun kontrolünün çoğunlukla muhaliflere geçtiği söylenebilir. Batı'da muhalifler boşalan Alevi köylere girmiş olsalar dahi Lazkiye ve Hama rejim güçlerince kontrol edilmektedir. Rejimin Halep-Şam yolunu kontrol etmesi muhalif güçlerin Kuzey'deki konumlarını koruma stratejisine yönelmelerine neden olmuştur. Muhaliflerin Humus'u kaybetmelerinin ardından bu cephede rejim güçleri ile mücadele devam etmektedir. Şam'ın Esad güçleri tarafından kontrol edilmesine rağmen başkentin çevresinde çatışmalar devam etmekte ve muhalifler Şam'a girmeye hazırlanmaktadırlar.⁷⁷ Haziran 2012'ye kadar Esad'a olan bağlılıklarını koruyan Suriye Ordusunun rütbeli personelinin yarısından fazlası da bu tarihten itibaren Özgür Suriye Ordusu saflarına geçmeye başlamıştır. Rütbeli askerlerin aksine elitler ve bürokratlar ise rejime sadık kalmışlar, muhalif kanada geçmemişlerdir.⁷⁸ Muhalefetin yeni yeni örgütlenebilmesi ve askeri kanadın dışındaki rejimin ana dayanak noktalarının sadakati nedeniyle Suriye'de muhaliflerin rejim güçlerine karşı bir üstünlük kurduğunu ileri sürmek söz konusu değildir.

“Sözleşmeci” Düşüncenin Suriye Yansıması

Halkın yönetime etkisinin sınırlı oluşu ve gücün yönetici elit grubun elinde toplanması dünya üzerinde her yerde aynı sonucu doğuracaktır. Bu da yönetimin keyfilğe kaçması, tikelliğin genelin önüne geçmesi, kayırmacılığın, yolsuzluğun ve rüşvetin hüküm sürmesidir. Suriye'nin siyasi yapısının buna müsait olduğu görülmüştür. Yönetici grubun olası keyfilğinin de ötesinde Suriye'de devlet başkanına tanınan yetkiler ülkenin tiranlıkla yönetildiğinin kanıtıdır. Locke'un düşüncesinin böyle bir yönetime karşı olacağı, dolayısıyla Suriye halkının direnme hakkını tanıyacağı açıktır. Locke için Suriye'de yaşanan mücadeleyi açıklayabilecek ve meşru gösterecek daha birçok neden sayılabilir: Olağanüstü halin olağanüstü keyfilikte yetkili kıldığı Suriye'deki iktidar ve iktidarın kontrolündeki resmi ya da gayri resmi kurumlar insanları yargılama olmaksızın alıkoyma özgürlüğüne sahiptir. Adil yargılama ya da yargı kararlarının denetlenmesi söz konusu olmadığı için Suriye halkı yıllardan beri yalnız fiziki değil adli tehlikelere karşı da savunmasız bir şekilde yaşamaktadır. Yalnız bireyler değil, sivil toplum kuruluşları da katı bir devlet denetimine tabidir.

76 Elizabeth O'Bagy, *The Free Syrian Army*, Washington, Institute for the Study of War, Middle East Security Report 9, Mart 2013, s.9-10, 16-24.

77 Ibid., s.25-27.

78 Aron Lund, *The Ghosts of Hama: The Bitter Legacy of Syria's Failed 1979-1982 Revolution*, Stockholm, Swedish International Liberal Centre, Haziran 2011, s.20; “Interactive: Tracking Syria's Defections”, *Al Jazeera*, 27 Aralık 2012, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/syriadefections/>, (Erişim Tarihi 4 Nisan 2013).

Etkin muhalif figürler mütemadiyen hapse atılmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Daha da geriye gidecek olursak Beşar Esad'ın ülke yönetimini devralması, Hafız Esad'ın yönetici kadrosunun çıkarlarına olacağı için kişiye özel yasal düzenleme ile mümkün olmuştur.

Mutlak otoriteyi reddeden Locke'a karşın Hobbes, ne iktidarın azınlığın elinde olmasına ne de Beşar Esad ve yakın çevresinin keyfi yönetimine itiraz edecektir. Bunun yanında Hobbes, Suriye'de devrim hakkının tanınmasına dayanak gösterilen Locke'un ideal yönetimine aykırı yukarıdaki bulguları da dikkate almayacaktır. Hobbes'un siyaset kuramı açısından bu ülke vatandaşlarının Esad'ın mutlak iktidarını eleştirmeleri veya değiştirmeye teşebbüs etmeleri adaletsiz bir tutumdur. Suriye halkı, güvenliklerini sağlayan, canlarını koruyan ve daha fazlasını yapmasına da gerek olmayan Esad'a itaat etmekle yükümlüdür. Esad'ı eleştirmek, ona muhalefet etmek ve onun mutlak otoritesine karşı ayaklanmak Hobbes'un düşüncesinde kabul görmeyecektir. Esad rejimi Suriye halkının yaşam hakkını tehdit etmediği sürece meşrudur ve Hobbes bu yönetimden şikâyet dahi etmeyecektir.

Kant'ın Beşar Esad yönetiminde Suriye'de yaşananlara bakışı ise hem Hobbes'un hem de Locke'un zıddıdır. Hobbes'a göre Beşar Esad'ın eleştirilemez oluşu kesinken, Kant kalemin gücüne yaptığı vurgu ile Suriye halkının rejimi eleştirmesini buyurmaktadır. Buna rağmen Kant, yapılan eleştirileri devrim hakkı için gerekçe olarak göstermektedir. O, ne Beşar Esad yönetimini eleştirmeyen Hobbesçu otoriterliği, ne de Esad yönetimine karşı direnen Locke'çu devrimciliği doğru bulacak; Suriye'deki siyasi yapıyı Locke'un eleştirdiği noktalarda eleştirirken, insanları değişim için inisiyatif almaktan men edecektir.

Normalde Hobbes için kabul edilemez olarak algılanabilecek ilk muhalif hareketlilik olan Şam Baharı, Beşar Esad'ın erken görev yıllarındaki yumuşak yönetimi ve eleştiriye serbest bırakması nedeniyle Hobbes açısından da sorun teşkil etmemektedir. Suriyeli muhalifler Beşar Esad'ın reformları nedeniyle eleştiri hakkına kavuşmuşlar, dolayısıyla otoritenin müsaade etmediği eylemlere girişmemişlerdir. Eleştiri özgürlüğü kendilerine tanındığı için bu haklarını kullanabilmişlerdir. Uluslararası karışıklıktan yararlanarak içerde Esad'ı köşeye sıkıştırma amacı güden muhaliflerin bir diğer hareketlenmesi olan Şam Deklarasyonu'na yönelik ise Hobbes farklı düşünecektir. Şam Baharı'nda Esad'ın müsaadesi ile muhalefet yapmak mümkün olmuşken, bu ikinci dalgada yaşananlar iktidarın rızası dışında gerçekleştiği için Hobbes muhaliflerin eleştirilerinin adaletsiz olduğu hükümüne varacaktır. Kant içinse her iki durumda da iktidarı eleştirmek muhaliflerin hakkıdır. Şam Baharı ve Şam Deklarasyonu'nda dile getirilen düşünceler, iktidara yönelik eleştiriler, Esad'ın insan hakları ihlallerinin uluslararası kamuoyuna aksettirilmesi tam da Kant'ın insanlara öğütlediğinin bir örneğidir. Esad yönetimi bu muhalefet sayesinde daha özgür ve adil bir yönetime doğru evrilecektir.

İncelenen dönemde Locke'un kuramı gereği Suriye halkının Beşar Esad'a direnme hakkı Cumhurbaşkanlığı yaşının 40'dan 34'e indirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Esad'ın 11 yıllık yönetimi ve Arap Baharı'nda yaşananlar devrim hakkının geçerliliğini sadece daha da pekiştirmiştir. Bu zaman diliminde Suriye vatandaşlarının can güvenliğine yönelik rejim tehdidi söz konusu olmadığından Hobbes'un kuramı bu ülkede direnme hakkını meşru göstermek için kullanılamaz. İnsanların Orta Doğu'daki ayaklanmalar-

dan faydalanarak Esad'ı protesto etmeleri, Şam Deklarasyonu'nda olduğu gibi Arap Baharı'nda da kabul edilemez niteliktedir. Fakat Suriye'de nefsi müdafaa formundaki Hobbesçu direniş Nisan 2011'de rejimin göstericilere ateş açması ile meşruiyet kazanmıştır. Beşar Esad'ın göreve gelmesinden Arap Baharı'na kadar olan süreçte Esad'ı eleştirmek Kant için nasıl sorun teşkil etmeyecekse Arap Baharı'nın ilk günlerindeki sivil yürüyüşler, protesto gösterileri de onun kuramına ters değildir. Fakat Suriye halkı Beşar Esad'a karşı silahlı mücadeleye giriştiği andan itibaren Kant'ın çizgisini terk etmiştir. Locke ve Hobbes için Suriye halkının haklı direnişinin ortaya çıkış tarihinin izi sürülebilecekse de Kant için böyle bir direniş hiçbir zaman haklı olmayacaktır. Bunun da ötesinde Kant, Arap Baharı'nda alternatif bir otorite iddiasıyla ortaya çıkan, halkı kıskırtan ve isyan eden muhaliflerin bu eylemleri nedeniyle Esad rejimi tarafından ölümlü cezalandırılması gerektiğine hükmedecektir.

Locke için çok öncelerden meşru olan Suriye halkının direnme hakkını Hobbes'un da bir noktadan sonra tanıması, bu iki düşünürün Suriye'deki direnişin kapsamı konusunda da aynı fikirde olacakları sonucunu doğurmamaktadır. Tankların şehirleri ablukaya aldığı, ağır mekanize silahların protestolara katılanları ve protestoların yoğunlukla yaşandığı yerleşim bölgelerini hedef aldığı, keskin nişancıların, silahlı milislerin ve istihbarat birimlerinin insanların yaşam haklarını tehdit ettiği durumlarda, Humus, Hama, Dera, İdlib sakinlerinin kolektif direnişe başvurmaları Hobbes için meşrudur. Fakat görece sakin bir yaşam süren Şam'daki vatandaşların direnişe katılmaları doğru değildir. Mezhep çatışması şeklinde uluslararası kamuoyuna sunulan Suriye'deki iç savaşta, mücadelenin Alevi azınlık ve Sünni Araplar arasında olduğu görüşü kabul edilirse doğrudan Esad güçlerinin hedefi olmayan Hıristiyan Arapların ve Kürtlerin durumu da Şam sakinleri ile aynı olacaktır. Sünnilerle dayanışma içerisinde Esad'a karşı ayaklanan Suriye'deki bazı Hıristiyan unsurlar, Sünni Arapların aksine Hobbes'un direnme hakkına uygun hareket etmemektedirler. Böyle bir durumda sadece Sünni Arapların ayaklanması haklı görülecektir. Büyük şehirlerde doğrudan hedef alınmadıkları için Esad'a bağlılıklarını koruyan ve ayaklanmayan Sünni gruplar ise tam da Hobbes'un düşüncesine göre hareket etmemektedirler. Hobbes'un yalnız tehdit altında olan uyruklara tanıdığı kolektif nefsi müdafaaın aksine Locke, insanlığı koruma yasası ve tiranlığı önleme hakkı nedeniyle sadece rejimin hedef aldığı muhaliflerin değil, yaşamın normal seyrine yakın aktığı Suriye'nin büyük şehirlerinde yaşayan insanların, Hıristiyan Arapların ve Kürtlerin de muhaliflerle birleşerek rejime karşı direnme haklarını tanımaktadır.

Esad yönetimi, Ocak ayında çıkardığı genel af yasası ile Hobbes'un düşüncesinde Suriye'deki tüm direnişçilerin meşruluk kartlarını da ellerinden almış bulunmaktadır. Suriyeli muhaliflerin bu genel af öncesinde direnişe devam etmeleri Esad'a karşı yeni bir adaletsizlik değildir. Buraya kadar Hobbes'un direnişe devam etme hakkına uygun hareket eden muhalifler, genel afa beraber silah bırakmalı ve Esad'a itaat etmelidirler. Genel afftan sonra Suriyelilerin Esad'a karşı mücadelelerine devam etmeleri Hobbes tarafından kabul görmeyecektir. Bu çerçevede, Nisan 2011'de nefsi müdafaaadan doğan haklı direnişe başvuran Suriyeli muhalifler, genel af çıkmasıyla direnişlerinin haklılığını kaybetmişlerdir. Locke ise direnme hakkı bir kez ortaya çıktığında devrime kadar varabileceğini kabul etmektedir.

Suriyeli muhaliflerin direnme hakkından bahsederken rejim güçlerinin de nefsi müdafaa haklarının olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hobbes, söz konusu yaşam hakkının korunması olduğunda, muhalif ya da iktidar, Özgür Suriye Ordusu ya da shabeeha ayrımı gözetmeksizin kişilerin silahlı mücadeleye girişebileceklerini belirtir. Rejim güçlerinin protestoculara ateş açmaları ve şehirleri bombalamaları nasıl ki Hobbes'a göre muhaliflerin direnme hakkını doğurmuşsa, silahlanarak rejimle çatışan Özgür Suriye Ordusu karşısında da Esad güçlerinin direnme hakkı meşrudur. Suriye'de devrimin gerçekleşmesi halinde ise Kant, Beşar Esad ve yakın çevresinin karşı devrim hakkı olduğunu iddia edecektir. Fakat bu karşı devrim hakkı Alevi ve Hıristiyan azınlıkların geneline ya da yeni yönetimde iktidar dışında kalanlara kadar genişletilmeyecek, devrimle görevlerinden edilen Beşar Esad ve yönetici elitler ile sınırlı tutulacaktır.

Suriye'den gelen haberlerin ikiliği, medyanın şüpheli söylemi, Şam'da görece sakin giden hayat, her iki tarafın da (muhalifet ve rejim güçleri) güç kullanmış olması, Sünni ağırlıklı muhaliflerin Suriye'nin azınlık gruplarına karşı şiddet eylemleri, güvenlik gücü zayıflatları gibi durumlar belli çevrelerde Suriye halkının Beşar Esad'a karşı mücadelesinin haklı olmadığı ya da haklılığını kaybettiği yönünde eleştirilerin yapılmasına, muhalifetin dolayısıyla Suriye halkının özgürlük taleplerinin yadsınmasına varmaktadır. Suriyeli muhaliflerin mücadelesini haksız bulan bu tarz bir anlayış açıkça Hobbes'un kuramını takip etmekte ve Arap Baharı'ndan öncesini dikkate almamaktadır. Oysa Hobbes ne Suriye halkının ne de başkalarının sorunlarına çözüm olacaktır. Yukarıdaki gerekçelerle Suriye halkının direnme hakkını yadsımak, Hobbesçu otoriter yönetimi savunmak anlamına gelecektir.

Sonuç

Bu çalışmanın da gösterdiği gibi Suriye'de halkın Beşar Esad'a rağmen özgürlük arayışı 2011 yılına, Arap Baharı'na özgü bir olgu değildir. Arap Baharı'nda yaşananlar gözetilmeksizin Suriye halkının Esad'a karşı direnme hakkı iddiası bu ülkenin siyasi, sosyal, adli ve iktisadi yapıları gereği meşrudur. Suriye halkının Esad yönetimine karşı ayaklanmasının haklı gerekçelerini Arap Baharı'nın öncesinde, Baas rejiminin vatandaşların güvenine aykırı ve keyfi yönetiminde aramak, Locke'un düşüncesinin bir ürünüdür. Ne ki Locke'a atıfta bulunarak da Suriyeli muhaliflerin mücadelesi gözden düşürülebilmiştir. Ayaklanmanın ilk evrelerinde Suriye halkının Esad'ın karşısında olduğu ve çoğunluğun devrim istediği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Fakat zaman ilerledikçe ayaklanmaların Suriye vatandaşlarından çok dışarıdan destekli yabancı grupların olduğu ve dünyaya yansıtılanın aksine çoğunluğun Esad'a karşı olmadığı iddiası, Esad yandaşları tarafından daha sık dile getirilmiştir. Çoğunlukla kabul görmeyen bu iddiaların veri kabul edilmesi Locke'u da Hobbes ve Kant gibi Suriyeli vatandaşların direnme hakkını tanımamaya götürülecektir.⁷⁹

79 Bu yorum Locke'un direnme hakkını çoğunluğun kararına bıraktığının kabul edilmesi durumunda doğru olacaktır. Locke'un azınlık devrimini de tanıdığını savunan Scott, Dunn, Kilcullen ve Marshall gibi yazarlar olası Suriye devriminin çoğunluğa dayanıp dayanmadığına bakmaksızın ayaklanmanın her halükarda Locke için meşru olduğu sonucuna ulaşacaklardır.

Bu çalışmanın yaptığı çözümlerinin dışında Kant'ın Suriye'deki direnişe bakışına ilişkin alternatif okumalar yapmak da mümkündür. Bu alternatif okumalar bizi Kant'ın da belli koşullarda Suriye'de direnme hakkını tanıyacağına götürmektedir. İyi bir niyetle ortaya çıktığı takdirde Kant'ın devrimi olumlayacağı kabul edilirse Suriye'deki olayların halkın özgürlük taleplerinden doğduğu gerekçesiyle meşru olacağı sonucuna ulaşılabilmektedir. Fakat Arap Baharı ve Suriye'deki karışıklık büyük devletlerin bu coğrafyaya yönelik emperyalist politikalarının bir yansıması şeklinde değerlendirilirse iyi bir niyetle ortaya çıkmadığı için Kant, Suriye'de direnme hakkını kabul etmeyecektir. Suriye'deki olayların Arap Baharı'ndaki çatışmalara varmadan sivil itaatsizlik şeklinde tezahür etmesi de yine Kant'ın düşüncesinin izin verebileceği alan içerisindedir. İfade özgürlükleri kısıtlanan Suriye halkı Beşar Esad'a itaat etmekle yükümlü değildir. Kant'ın kuramının Nazi Almanyası gibi devlet terörü uygulayan barbar rejimlere karşı direnişi savunan bir pozisyonda görülmesi de Suriye'de devrim hakkının meşrulaştırılmasında kullanılabilir. Buna göre, Esad rejimi ülkede baş gösteren ayaklanmaları haklı bir şekilde bastırma, kontrolü sağlama amacını aşmış, doğrudan halkını hedef alarak devlet terörü uygulamıştır. Esad güçlerinin devlet terörü uyguladığı önermesi Suriye'deki rejimi, Kant'ın terimleri ile barbarlık olarak tanımlamakta, dolayısıyla halkın direnme hakkı meşrulaştırmaktadır.⁸⁰

Suriye örneği bize Kant'ın kuramını iki, Locke'un kuramını ise bir noktada test etme imkânı sunmuştur. Esad yönetiminin barışçıl taleplere karşı tutumunda bir değişiklik olmamasına rağmen Kant, rejimin Arap Baharı'ndaki reform hamlelerini de tıpkı Şam Baharı ve Şam Deklarasyonu'nda olduğu gibi ilerleme şeklinde okuyacaktır. Her ne kadar muhalefet geçtiğimiz yıllarda rejim tarafından bastırılmış, susturulmuş, sürgün edilmiş, hapse atılmış olsa da Kant, Suriye'nin Beşar Esad döneminde demokratikleşmeye, rasyonalleşmeye ve özgürlüğe doğru evrildiğine kani olabilir. Fakat nasıl ki bu iki muhalefet hareketinden sonra yaşanan gelişmeler, muhalefetin güç kullanılarak bastırılması, hapse atılması ya da ülke dışına sürülmesi, Kant'ın ilerleme beklentilerini doğru çıkarmadıysa Arap Baharı'ndaki reformlara rağmen Esad yönetiminin sivil gösterileri hedef almaya devam etmesi de Kant'ın iktidarın kendini düzelteceği beklentisini somut bir biçimde yanlışlamaktadır. Buna rağmen Suriye çalışma alanının Kant'ı tam anlamıyla haksız çıkardığı da iddia edilemez. O, devrime bütün yasal düzenin ortadan kalkacağı, herkesi tehlikeye atacağı gerekçeleri ile karşı çıkmaktadır. Arap Baharı'nda Suriye, Kant'ın tasvirini yaptığı bu durumla örtüşmektedir. Ülkedeki çatışmalar ve güvensizlik ortamı giderek insan hayatını daha fazla tehdit etmektedir. Devrime kalkışmadan sadece muhalefet etmenin iktidarın demokratikleşmesinde ve halkın özgürleşmesinde yeterli olacağı konusunda yanılan Kant, genel bir güvensizlik ortamı yarattığı gerekçesiyle devrime karşı duruşunun dayanaklarını ise Suriye'de bulabilecektir. Locke'un devrimin çoğunluğa dayalı olmadığı sürece gerçekleşmeyeceği varsayımı ise, birinci ve ikinci muhalif dalgaların başarısızlığa

80 Bu yorumlar Pike, Arntzen, Hill, Kersting ve Ripstein gibi yazarların Kant'tan bir sivil itaatsizlik teorisi ve belli koşullarda direnme hakkı çıkarılabileceği yönündeki görüşlerine dayanmaktadır. Suriye'de halkın Esad yönetimine itaat etme zorunluluğu olmadığı ifadesi Kant'ın bu alanı boş bırakması nedeniyle olasılık dâhilinde görüle bile direnişin Suriye halkının özgürlük talepleri ile ortaya çıkmış olması Kant'ın onu meşru görmesi için yeterli olmayacaktır. Aynı şekilde Şubat 2012 içerisinde halkın yüzde 60'ının katıldığı Anayasa referandumu örnek gösterilerek Suriye, yasaların ve özgürlüğün olmadığı, sadece gücün hüküm sürdüğü barbarlıkla bir tutulamaz. Dolayısıyla Suriye halkının direnme hakkını meşru göstermek için kullanılamaz.

uğraması ve 2011 yılının Ocak ve Mart aylarında gösterilerin etkisiz kalması örnekleri ile doğrulanmıştır. Suriye'deki olaylar muhaliflerin çoğunluk desteğini arkalarına almaları ile ses getirmiştir. Yine de bu durum Suriye'de azınlık ya da ferdi direnme hakkını tanımama için bir gerekçe olarak gösterilmemelidir.

Direnme hakkı, hem düşünürlerin birey-devlet ilişkisine bakış açısını, hem de kuramlarının gerçek doğasını analiz etmede önemli bir kaynaktır. O nedenle Locke, genel kanının aksine ne devrim hakkının ateşli bir taraftarı ne de bireycidir. Kamu çıkarı ve çoğunluk kavramları Locke'da bireye öncüdür. Hobbes ise mutlak iktidar karşısında bireyi tamamen yutmamış, siyasal olanın dışında itaatsizliği ve her durumda nefsi müdafaayı tanımıştır. Kant da insanlığın ahlaki evrimine rağmen bireylerin ahlakiliğinin yüzyıllar içerisinde değişmediği, genel iradenin egemen olması ve egemenin uyrukara karşı sorumlu olmaması doktrinleri ile önceliğini "toplular" olandan tarafa koymaktadır. Direnme hakkını tanımayan bir düşünce, kişilere ne kadar geniş özgürlükler sunarsa sunsun, iktidara bu özgürlükleri kısıtlama yetkisini de beraberinde vermiş demektir. Dolayısıyla direnme hakkı iktidarın suiistimallerine karşı çekilmiş en iyi settir. Bu üç düşünürün direnme hakkı ile ilgili görüşleri günümüz toplum ve devletlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaksa da sözleşme düşüncesi, direnme hakkının gelişimi açısından önemli birikimler sağlamıştır. Ayrıca onların bu kuramları Suriye halkının direnme hakkına ilişkin belli ölçülerde öneri ve hareket noktaları belirlemektedir. Bunlardan Hobbes'un düşüncesi nefsi müdafa hakkı sayesinde Suriye halkına sınırlı bir direnme hakkı vermektedir. Kant'ın düşüncesi eleştiri anlamında geniş alanlar açarken Suriye halkının Beşar Esad'a direnmesini yasaklamaktadır. Locke'un düşüncesi ise Suriyeli direnişçilerin başvurabileceği bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- A Wasted Decade: Human Rights in Syria during Bashar al-Asad's First Ten Years in Power*, New York, Human Rights Watch, 2010.
- Abu-İsmail, Khalid et al., *Poverty and Inequality in Syria (1997-2007)*, UNDP, *Arab Development Challenges Report*, Background Paper 2011/15, 15 Aralık 2011.
- Arnhart, Larry, *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara, Adres Yayınları, 2008.
- Arntzen, Sven, "Kant on Duty to Oneself and Resistance to Political Authority", *Journal of the History of Philosophy*, Cilt 34, No 3, 1996.
- Atlıoğlu, Yasin, *Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007.
- Axinn, Sidney, "Kant, Authority, and the French Revolution", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 32, No 3, 1971.
- Ayhan, Veysel, "Suriye'de İktidar Mücadelesi, Uluslararası Toplumun Tepkisi ve Türkiye'nin Konumu", Ankara, ORSAM, Rapor No 46, Mayıs 2011.
- Baumgold, Deborah, "Pacifying Politics: Resistance, Violence, and Accountability in Seventeenth-Century Contract Theory", *Political Theory*, Cilt 21, No 1, 1993.
- Beck, Lewis W., "Kant and the Right of Revolution", *Journal of the History of Ideas*, Cilt 32, No 3, 1971.
- Burgess, Glenn, "On Hobbesian Resistance Theory", *Political Studies*, Cilt 42, No 1, 1994.
- Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Erişim Tarihi 2 Nisan 2013).
- Çörekçiöğlü, Hakan, "Kant'tan Bir Sivil İtaatsizlik Teorisi Türetmek Mümkün mü?", Hakan Çörekçiöğlü (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Diñçer, Osman Bahadır ve Coşkun, Gamze, *Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak*, Ankara, USAK, Rapor No 11-04, Mayıs 2011.
- Dunn, John, *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the "Two Treatises of Government"*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.
- Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev. İsmet Özel, İstanbul, Şule Yayınları, 2009.
- Flawed by Design: The 2007 Syrian Parliamentary and Local Elections and Presidential Referandum*, Democracy Reporting International, Post-Election Briefing No 2, Şubat 2008.
- Goldsmith, Leon, "Syria's Alawites and the Politics of Secterian Insecurity: A Khaldunian Perspective", *Ortadoğu Etüdüleri*, July 2011, Cilt 3, No 1.
- Grady, Robert C., "Obligation, Consent, and Locke's Right to Revolution: Who Is to Judge?", *Canadian Journal of Political Science*, Cilt 9, No 2, 1976.
- Hill, Thomas E., "Questions About Kant's Opposition to Revolution", *The Journal of Value Inquiry*, Cilt 36, No 2, 2002.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Holliday, Joseph, *The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis*, Washington, Institute for the Study of War, Middle East Security Report 2, Aralık 2011.

- “Interactive: Tracking Syria’s Defections”, *Al Jazeera*, 27 Aralık 2012, <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/syriadefections/>, (Erişim Tarihi 4 Nisan 2013).
- Jaume, Lucien, “Hobbes and the Philosophical Sources of Liberalism”, Patricia Springborg (der.), *The Cambridge Companion to Hobbes’s Leviathan*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- Kant, Immanuel, *The Metaphysics of Morals*, çev. Mary Gregor, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Kersting, Wolfgang, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, Hakan Çörekçiöğlü (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Kilcullen, John, “Locke on Political Obligation”, *The Review of Politics*, Cilt 45, No 3, 1983.
- Landis, Joshua ve Pace, Joe, “The Syrian Opposition”, *The Washington Quarterly*, Cilt 30, No 1, Kış 2006-07.
- Locke, John, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı, Ankara, Babil Yayıncılık, 2004.
- Lund, Aron, *The Ghosts of Hama: The Bitter Legacy of Syria’s Failed 1979-1982 Revolution*, Stockholm, Swedish International Liberal Centre, Haziran 2011.
- Marshall, John, *John Locke: Resistance, Religion and Responsibility*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Nicholson, Peter, “Kant on the Duty Never to Resist the Sovereign”, *Ethics*, Cilt 86, No 3, 1976.
- Nicholson, Peter, “Kant, Devrim ve Tarih”, Hakan Çörekçiöğlü (der.), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- O’Bagy, Elizabeth, *The Free Syrian Army*, Washington, Institute for the Study of War, Middle East Security Report 9, Mart 2013
- Orhan, Oytun, *Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkisi*, Ankara, ORSAM, Rapor No 41, Nisan 2011.
- Öztürkler, Harun, “Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi”, *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2011, Cilt 3, No 29.
- Pike, Kenneth R., “Reason to Revolt: On Kantian Ethics and Revolution”, *Aporia*, Cilt 14, No 1, 2004.
- Prados, Alfred B. ve Sharp, Jeremy M., *Syria: Political Conditions and Relations with the United States After the Iraq War*, CRS Report for Congress, 10 Ocak 2005.
- Reform in Syria: Steering between the Chinese Model and Regime Change*, Carnegie Endowment for International Peace, Carnegie Papers, The Democracy and Rule of Law Project, Middle East Series, No 69, Temmuz 2006.
- Reiss, H. S., “Kant and the Right of Rebellion”, *Journal of the History of Ideas*, Cilt 17, No 2, 1956.
- Reshuffling the Cards? (2) : Syria’s New Hand*, International Crisis Group, Middle East Report, No 93, Aralık 2009.
- Ripstein, Arthur, *Force and Freedom: Kant’s Legal and Political Philosophy*, Massachusetts, Harvard University Press, 2009.
- Sarı, Özgür, *Suriye’de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011.
- Schrock, Thomas S., “The Rights to Punish and Resist Punishment in Hobbes’s Leviathan”, *The Western Political Quarterly*, Cilt 44, No 4, 1991.

- Scott, John T., "The Sovereignless State and Locke's Language of Obligation", *The American Political Science Review*, Cilt 94, No 3, 2000.
- Sreedhar, Susanne, *Hobbes on Resistance: Defying the Leviathan*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Steinberger, Peter J., "Hobbesian Resistance", *American Journal of Political Science*, Cilt 46, No 4, 2002.
- Syria Under Bashar (2): Domestic Policy Challenges*, Amman/Brüksel, International Crisis Group, Middle East Report, No 24, 2004.
- Taşkın, Ahmet, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", *TBB Dergisi*, No 52, 2004.
- Ten Years in Al-Assad's Grip: Country Report on the Human Rights Situation in Syria during the Past Decade*, Kahire, The Cairo Institute for Human Rights Studies (CIHRS), Eylül 2010.
- "We Live as in War": *Crackdown on Protesters in the Governorate of Homs*, New York, Human Rights Watch, Kasım 2011.
- "We've Never Seen Such Horror": *Crimes against Humanity by Syrian Security Forces*, New York, Human Rights Watch, Haziran 2011.
- Wieland, Carsten, Between Democratic Hope and Centrifugal Fears: Syria's Unexpected Open-ended Intifada, *Internationale Politik und Gesellschaft*, No 4, Kasım 2011.
- Wikas, Seth, *Battling the Lion of Damascus Syria's Domestic Opposition and the Asad Regime*, Washington, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus No 69, Mayıs 2007.
- Yılmaz, Muzafer Ercan, "Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması", *Orta Doğu Analiz*, Cilt 3, No 30, Haziran 2011.
- Zisser, Eyal, "Bashar Al-Assad: In or Out of the New World Order?", *The Washington Quarterly*, Cilt 28, No 3, Yaz 2005.

Summary

Public requests for reforms, protests, opposition movements, and in the end revolutions first appeared in Tunisia and spread out to the Middle East and North Africa. In Syria, implications of this so called Arab Spring became visible in January 2011 with little public support. What escalated the tension in the country was the arrestment of a group of children in March on the grounds that they have written “the people want to topple the regime” to the walls of Daraa, a southern city in Syria. As a result of government forces opening fire to the families of these children who protest the arrestments and demand their release, Syria faced the outbreak of nationwide protests and armed struggle between regime forces and opposition.

Hobbes is famous with his absolute authority of the sovereign and inevitable obedience of the people. This argument of Hobbes can be misleading when it comes to the right to resist. Unlike what has been thought in the first glimpse, Hobbes never rejects the right to resist. In fact, his kind of right to resist, which is self-preservation, is perceived as an inalienable right and even in the legal punishment people cannot give up their self-preservation right. Moreover his understanding of right to resist cannot be reduced to the self-preservation. Together with the right to protection from death, wounds and imprisonment, Hobbes sets people free from to criminate the loved ones, to obey undignifying or dangerous orders and to go to war unless he/she joined voluntarily.

While Hobbes limits the people in favor of sovereign, Locke talks about limited government. According to him, people have the right to change their rulers or the regime if sovereign violates the trust of its subjects. Besides a clear right of revolution in Locke, there are also right to prevent tyranny and collective resistance right stemming from the right to protect human kind. Actually, one can argue that the very nature of his right to resist is “collective” not individualist. Although Locke legitimizes the right to resist, he does not suggest it as the only solution and does not favor to invoke a resistance in every single mistake of the government. If people can compensate their deficit by appealing to the court, there need no revolution. Revolution can only be justifiable when people have no other option to appeal in a state structure. But one debated issue in Locke’s right to resist is far more important than his recognizing it. It is the answer Locke gives to the question of “Who shall judge?”

Kant’s perspective on the right to resist is more complicated and debated than Hobbes’s and Locke’s. To him, a legal right of revolution is self contradictory and cannot be justified. But people have right to criticize, complain and reveal the corruption in government for sovereign body to make reforms. In legal boundaries of his philosophy, Kant’s rejection of revolution seems to give some space for disobedience. Indeed, most of the works about this issue points out the possibility of disobedience to the sovereign in Kant. In addition, his arguments on right of revolution cannot be used to declare resistance is not right against Nazi Germany or similar totalitarian states of 20th century.

Syria is a demographically divided country where Sunnis are the majority but the state mechanism controlled by Alawites. But the regime cannot be labeled as an Alewite regime; it is more a dynasty which not only citizens through elections but also their rep-

representatives through legislation have a little effect. Syria is a problematic country with its economy, basic human rights, judiciary system, security organizations and civil society. Any reform demands from the people are doomed to be repressed by the government as it did after Damascus Spring in 2001 and Damascus Declaration in 2005. The mindset behind the situation in Syria today was the same when the regime imprisoned or exiled the opposition figures; Bashar Assad has only increased the violence in 2011 since opposition has increased. In Syria, there is an ongoing uprising after one year and almost ten thousand dead.

The main arguments of this study are the right to resistance of Syrian people to their regime did not emerge with the Arab Spring, that the reasons for a regime change have been there for a very long time, and can be found in the political system, economic conditions and civil society of Syria. Furthermore, judgments of these three contractarian theorists on right to resist cover the weaknesses of each others' philosophies yet are not enough in an era which people experiences the modern totalitarian state. In this regard, the study first reveals the details of Hobbes's, Locke's and Kant's views on the right to resist. Second, the political, social and economic conditions of Syria are set forth for a better understanding of why people want reforms or revolutions. The third part of the study is about unsuccessful reform efforts in Syria under Bashar and the forth one point out Syria in the Arab Spring.